

Japan–India Security Relations in the Changing Power Configuration**

Kitti Prasirtsuk*

Abstract

Increasing challenges in the 21st century, particularly the rise of China, which keeps beefing up maritime military capability, serve as the push factor that leads Japan and India to enhance their relations towards strategic and global partnership. Specifically, the two nations are of China's assertiveness in territorial disputes in the East China Sea and the South China Sea, as well as Beijing's attempts to expand its sphere of influence into the Indian Ocean particularly through Myanmar and Pakistan. Accordingly, the increasing Japan–India cooperation can be explained by “structural realism” and “balance of threat.” Owing to the changing international power configuration in which China is becoming much stronger both economically and militarily, Japan and India have to strengthen their security cooperation, as the two regional powers that have potentials to balance China. Meanwhile, the two nations also bandwagon with the United States and Australia, as the countries that adhere to universal values especially in terms of democracy, in order to balance and undermine China's influence in the region.

Keywords: *Japan–India relations, China's rise, the United States, power configurations, balance of threat*

*Faculty of Political Science, Thammasat University, 2 Prachan Road, Phra Nakorn, Bangkok 10200

Email: kitti.prasirtsuk@gmail.com

**Received November 14, 2016; Accepted January 19, 2017

ความสัมพันธ์ด้านความมั่นคงระหว่าง ญี่ปุ่นกับอินเดียในโครงสร้าง อำนาจที่เปลี่ยนแปลงไป*

กิตติ ประเสริฐสุข**

บทคัดย่อ

ความท้าทายที่เพิ่มขึ้นในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะการทะยานขึ้นมาของจีนที่มียุทธศาสตร์เพิ่มแสนยานุภาพทางทะเลเป็นปัจจัยผลักดันให้ญี่ปุ่นกับอินเดียหันมากระชับความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยยกกระดับความสัมพันธ์เป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic partnership) และหุ้นส่วนระดับโลก (Global partnership) ทั้งนี้ ทั้งสองประเทศมีความกังวลเกี่ยวกับท่าทีที่แข็งกร้าวของจีนในข้อพิพาทดินแดนในทะเลจีนตะวันออกและทะเลจีนใต้ ตลอดจนความพยายามของจีนที่จะขยายเขตอิทธิพลทางทะเลมายังมหาสมุทรอินเดียผ่านทางเมียนมาและปากีสถาน ด้วยความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-อินเดียที่เพิ่มขึ้นนี้สามารถวิเคราะห์ได้ด้วยทฤษฎีสัจนิยมเชิงโครงสร้าง (Structural realism) และการถ่วงดุลภัยคุกคาม (Balance of threat) เพราะโครงสร้างอำนาจระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่จีนเข้มแข็งขึ้นมากทั้งด้านเศรษฐกิจและการทหาร ทำให้ญี่ปุ่นกับอินเดียเพิ่มความร่วมมือกันด้านความมั่นคงในฐานะประเทศมหาอำนาจภายในภูมิภาคที่มีศักยภาพในการถ่วงดุล (Balancing) ต่อจีน ขณะเดียวกันก็ร่วมขบวน (Bandwagon) กับสหรัฐอเมริกาและออสเตรเลียในฐานะประเทศที่ยึดถือค่านิยมสากลโดยเฉพาะประชาธิปไตยเพื่อคานอำนาจและลดทอนอิทธิพลของจีนด้วย

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-อินเดีย การทะยานขึ้นของจีน สหรัฐอเมริกา โครงสร้างอำนาจ การถ่วงดุล ภัยคุกคาม

*คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 อีเมล Kittti.Prasirtsuk@gmail.com

**ได้รับบทความ 14 พฤศจิกายน 2559; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 19 มกราคม 2560

บทนำ

ญี่ปุ่นและอินเดียเป็นประเทศที่มีความสำคัญในเอเชียทั้งด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศเป็นทั้งผลและเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจภายในภูมิภาค ทั้งสองประเทศได้พัฒนาความร่วมมือด้านความมั่นคง โดยมีปัจจัยผลักดันที่สำคัญคือ “การทะยานขึ้นมาของจีน” (China’s Rise) ซึ่งหลายประเทศรวมทั้งญี่ปุ่นและอินเดียมีความกังวลต่อการดำเนินนโยบายที่แข็งกร้าวของจีน โดยเฉพาะในประเด็นข้อพิพาททางดินแดน ซึ่งญี่ปุ่นและอินเดียถือเป็นคู่พิพาทโดยตรงของจีน ตลอดจน “ยุทธศาสตร์ปักหมุดเอเชีย” (Pivot to Asia) ของสหรัฐอเมริกา ที่หันมาให้ความสำคัญแก่เอเชียอีกครั้ง หลังจากมุ่งจัดการภัยก่อการร้ายในตะวันออกกลางและเอเชียได้ตลอดทศวรรษ 2000 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว สหรัฐอเมริกาได้เปลี่ยนท่าทีมาเป็นหุ้นส่วนด้านความมั่นคงกับอินเดีย เพื่อร่วมมือกันต่อต้านการก่อการร้ายและขยายไปสู่ความร่วมมือในด้านอื่นๆ อันเป็นอีกปัจจัยที่สนับสนุนให้ญี่ปุ่นและอินเดียมีความร่วมมืออย่างใกล้ชิดในฐานะพันธมิตรและหุ้นส่วนด้านความมั่นคงของสหรัฐอเมริกา

ศตวรรษที่ 21 เริ่มต้นพร้อมการเปิดศักราชใหม่แห่งความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-อินเดีย โดยนายกรัฐมนตรีโยชิโระ โมริ (Yoshiro Mori) ได้เดินทางเยือนอินเดียในปีค.ศ. 2000 ถือเป็นจุดเริ่มต้นการเป็นหุ้นส่วนระหว่างกัน จากนั้นผู้นำทั้งสองประเทศได้ไปเยือนกันและกันอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในสมัยนายกรัฐมนตรีจุนอิชิโร โคเออิซุมิ (Junichiro Koizumi) ที่ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-จีนตกต่ำมาก ในที่สุดญี่ปุ่นและอินเดียจึงได้ยกระดับความสัมพันธ์เป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์และหุ้นส่วนระดับโลกในปีค.ศ. 2006

เมื่อครั้งการเยือนญี่ปุ่นของนายกรัฐมนตรีมันโมฮัน ซิงห์ (Manmohan Singh) ต่อมาในสมัยนายกรัฐมนตรีทาโร อะโซ (Taro Aso) ก็ได้เน้นย้ำการมีค่านิยมสากลร่วมกัน โดยเฉพาะค่านิยมประชาธิปไตย

ครั้นนายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะ (Shinzo Abe) กลับมาดำรงตำแหน่งผู้นำประเทศเป็นสมัยที่สอง (ค.ศ. 2012-ปัจจุบัน) ได้สานต่อนโยบายความมั่นคงเชิงรุก ด้วยการปรับกลไกและนโยบายความมั่นคงเพื่อรับมือกับภัยคุกคามที่เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะจากจีน ญี่ปุ่นกับอินเดียบรรลุข้อตกลงหลายฉบับที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคง เห็นได้จากการสานต่อการฝึกซ้อมร่วมทางทหารทั้งในระดับทวิภาคีและพหุภาคี ข้อตกลงการซื้อขายยุทโธปกรณ์และเทคโนโลยีและบันทึกความเข้าใจว่าด้วยการใช้พลังงานนิวเคลียร์เพื่อสันติ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียในโครงสร้างอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไป” ซึ่งได้ศึกษาความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียทั้งด้านความมั่นคง และเศรษฐกิจ ภายใต้โครงสร้างอำนาจภายในภูมิภาคที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า งานเขียนที่เป็นภาษาไทยมีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นงานเขียนภาษาอังกฤษ มักเป็นการอธิบายและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงกลางทศวรรษ 2000 และส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีที่ชัดเจนในการวิเคราะห์ (Ghosh 2008; Jain 2010; Kesavan 2010; Brewster 2010; Sato 2012; Mathur 2012) บางงานก็ศึกษาความสัมพันธ์ทวิภาคีเป็นหลัก โดยมีได้ให้ความสำคัญกับปัจจัยโครงสร้างอำนาจนัก (Chaiwat 2006) ซึ่งในช่วงที่ผ่านมาปัจจัยโครงสร้างอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลต่อความ

สัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะตั้งแต่ปีค.ศ. 2010 ที่จีนผงาดขึ้นมาเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอันดับสองของโลกแซงญี่ปุ่น ในขณะที่มีความตึงเครียดในข้อพิพาทดินแดนในทะเลจีนตะวันออกและทะเลจีนใต้เพิ่มมากขึ้น ก่อปรกับสหรัฐอเมริกาเป็นนโยบายปักหมุดเอเชียเพื่อถ่วงดุลจีน อีกทั้งยังมีภัยคุกคามรูปแบบใหม่ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายและยุทธศาสตร์ของทั้งญี่ปุ่นและอินเดียจึงจำเป็นต้องมีการศึกษาสถานการณ์ความสัมพันธ์ในปัจจุบันที่ทันสมัย โดยวิเคราะห์บนฐานกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่ชัดเจน

บทความนี้จึงเน้นศึกษา 3 ส่วน คือ

- 1) ความสัมพันธ์ระหว่างชาติมหาอำนาจในภูมิภาค
- 2) พัฒนาการความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-อินเดีย และ
- 3) ความร่วมมือด้านความมั่นคงระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดีย เพื่อตอบคำถาม 3 ข้อ คือ ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-อินเดียตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 21 มีพัฒนาการและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ด้วยปัจจัยผลักดันใด และมีแนวโน้มอย่างไรในอนาคต ตลอดจนสะท้อนการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอำนาจใหม่ในเอเชีย-แปซิฟิกอย่างไร โดยใช้กรอบแนวคิดดังต่อไปนี้

กรอบแนวคิด

บทความนี้ใช้ “ทฤษฎีสัจนิยมเชิงโครงสร้าง” (Structural realism) และ “การถ่วงดุลภัยคุกคาม” (Balance of threat) ในการวิเคราะห์ความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียที่ได้ยกระดับเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์และหุ้นส่วนระดับโลก

ในทฤษฎีของนักสัจนิยมเชิงโครงสร้าง รัฐยังคงเป็นตัวแสดงหลัก โดยเฉพาะประเทศมหาอำนาจ ขณะที่องค์การระหว่างประเทศต่างๆ ยังไม่

สามารถมีอำนาจที่แท้จริงในระบบโลก ทุกประเทศจึงพยายามแสวงหาอำนาจเพื่อรับประกันความมั่นคงและความอยู่รอดของตนเอง แนวคิดสัจนิยมเชิงโครงสร้างแบ่งออกเป็น 2 แนวคิด คือ สัจนิยมเชิงรับ (Defensive realism) นำโดยเคนเนธ วอลทซ์ (Waltz 1979, 103–105) มองว่า หากรัฐใดรัฐหนึ่งมีอำนาจมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด จะเกิดการถ่วงดุลโดยประเทศมหาอำนาจอื่นจะร่วมมือด้านการทหารและสร้างแนวร่วมเพื่อถ่วงดุลกับประเทศดังกล่าว

ขณะที่สัจนิยมเชิงรุก (Offensive realism) นำโดยจอห์น เมียร์สไฮเมอร์ (Mearsheimer 2013, 77–80) ถกเถียงว่า รัฐจะแสวงหาอำนาจมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และอาจนำไปสู่การครองความเป็นเจ้า (Hegemony) ซึ่งเป็นหนทางที่ดีที่สุดที่จะรักษาความมั่นคงและความอยู่รอดในระบบโลกที่ไร้ความแน่นอน และมองว่าการถ่วงดุลอำนาจเป็นวิธีการอันไร้ประสิทธิภาพ เนื่องจากแต่ละรัฐให้ความสำคัญแก่การแสวงหาอำนาจสูงสุดมากกว่าการรักษาผลประโยชน์ของประเทศอื่น

อย่างไรก็ตาม สตีเฟน วอลท์ (Walt 1987, 66–68) มีข้อโต้แย้งว่า การถ่วงดุลมักมิได้มีผลเหตุมาจากรัฐอื่นมีอำนาจมากขึ้น แต่จะเกิดขึ้นเมื่อรัฐหนึ่งรับรู้ว่าอีกรัฐหนึ่งเป็นภัยคุกคาม แม้ว่ารัฐนั้นอาจจะยังมีอำนาจไม่มากนัก ดังนั้น การถ่วงดุลจึงเป็นการต่อต้านภัยคุกคาม (Balance against threats) มากกว่าการต่อต้านแต่เพียงอำนาจเท่านั้น สำหรับระดับของภัยคุกคามจะขึ้นอยู่กับอำนาจโดยรวม (Aggregate power) ความใกล้ชิดทางภูมิศาสตร์ (Geographic proximity) ศักยภาพเชิงรุก (Offensive capability) และการรับรู้เจตนา (Perceived intention) กล่าวคือ หากรัฐที่เป็นประเทศเพื่อนบ้านหรืออยู่ภายในภูมิภาคเดียวกันมีอำนาจโดยรวมเพิ่มมากขึ้น

มีศักยภาพก้าวสู่การเป็นประเทศที่มีอิทธิพลและอำนาจ พร้อมกับมีเจตนาที่ความต้องการแสวงหาอำนาจเพื่อครองความเป็นเจ้า เหล่านี้ล้วนถือเป็นแรงผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อต่อต้านหรือคานอำนาจกับรัฐอื่นๆ โดยเฉพาะประเทศใกล้เคียงที่จะได้รับผลกระทบมากที่สุด จากแนวคิดนี้แสดงให้เห็นว่า “รัฐจะเลือกรวมกลุ่มกันเพื่อตอบโต้รัฐที่แสดงท่าทีเป็นภัยคุกคามมากที่สุด แม้ว่ารัฐดังกล่าวจะไม่ใช่อำนาจมากที่สุดในระบบการเมืองโลก”

แนวทางการรวมกลุ่มของรัฐตามทฤษฎีของวอลท์ (1987, 66-68) แบ่งออกเป็น 2 แนวคิด ได้แก่ การถ่วงดุล (Balancing) คือ การเป็นพันธมิตรเพื่อต่อต้านภัยคุกคามที่มีอำนาจเหนือกว่า โดยการร่วมมือที่ปลอดภัยที่สุด คือ การร่วมมือกับรัฐที่ไม่มีศักยภาพในการครอบงำพันธมิตร เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกครอบงำโดยรัฐมหาอำนาจ และการร่วมขบวน (Bandwagoning) คือ การเป็นพันธมิตรกับรัฐที่เป็นภัยคุกคามหรือรัฐมหาอำนาจ จำแนกได้เป็นการร่วมขบวนในเชิงรับ (Defensive bandwagoning) เป็นการร่วมมือเพื่อรักษาผลประโยชน์พื้นฐานที่สำคัญอย่างเอกราชและความมั่นคง และการร่วมขบวนในเชิงรุก (Offensive bandwagoning) เป็นการร่วมขบวนกับรัฐที่ได้เปรียบในสงครามเพื่อหวังส่วนแบ่งจากชัยชนะ สรุปได้ว่า การถ่วงดุลอำนาจถือเป็นการลดความสูญเสียจากภัยคุกคามที่ก่อตัวขึ้น ขณะที่การร่วมขบวนเป็นแนวคิดที่เน้นการเพิ่มพูนผลประโยชน์ให้แก่ประเทศ

ในปัจจุบัน การทะยานขึ้นมาของจีนมักถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อประเทศเพื่อนบ้าน เพราะท่าทีและการดำเนินนโยบายของจีน โดยเฉพาะการเพิ่มงบประมาณทางการทหารอย่างต่อเนื่อง

ความแข็งแกร่งในการจัดการปัญหาข้อพิพาทหมู่เกาะเซ็นคาคุ/เตี้ยวหยู (Senkaku/Diaoyu) และการยื่นกรณำใช้การเจรจาวิภาคีแก้ไขปัญหามหาอำนาจในทะเลจีนใต้ ญี่ปุ่นในฐานะประเทศเพื่อนบ้านและมหาอำนาจในภูมิภาคจึงมีความกังวล และพยายามยกระดับขีดความสามารถในการรักษาความมั่นคงของประเทศ เช่น การปรับเปลี่ยนนโยบายความมั่นคง การจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์ และการแสวงหาพันธมิตรด้านความมั่นคง ซึ่งตามแนวคิดของวอลท์ ญี่ปุ่นได้ร่วมขบวนกับสหรัฐอเมริกา เพื่อดำเนินการอำนาจของจีนที่กำลังเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม การพึ่งสหรัฐอเมริกาเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ จึงต้องแสวงหาพันธมิตรและหุ้นส่วนอื่น โดยอินเดียเป็นประเทศที่เหมาะสม เพราะทั้งสองประเทศได้รับผลกระทบจากนโยบายอันแข็งแกร่งของจีน อีกทั้งอินเดียยังเป็นรัฐที่ไม่มีศักยภาพหรือแนวโน้มที่จะครอบงำพันธมิตร จึงเป็นตัวเลือกที่เหมาะสมสำหรับญี่ปุ่น

ความสัมพันธ์ระหว่างชาติ มหาอำนาจในภูมิภาค

ความสัมพันธ์ระหว่างชาติมหาอำนาจ ทั้งความร่วมมือและความขัดแย้ง เป็นทั้งผลและเหตุที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอำนาจ (Power reconfiguration) ที่มีมูลเหตุสำคัญจากการทะยานขึ้นมาของจีนทั้งด้านเศรษฐกิจ อิทธิพลทางการเมืองระหว่างประเทศ และการเพิ่มแสนยานุภาพทางทหาร ในขณะที่สหรัฐอเมริกาประสบวิกฤตเศรษฐกิจในปีค.ศ. 2008 ส่งผลให้เกิดภาวะหนี้สินจำนวนมหาศาล จึงเท่ากับว่ามีการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนอำนาจและการกระจายอำนาจในโครงสร้างอำนาจโลกที่จีนมีอำนาจเพิ่มขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นปัจจัยผลักดันให้ญี่ปุ่นกับอินเดียกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกัน งานวิจัยนี้ศึกษาพลวัตความสัมพันธ์ของชาติมหาอำนาจในลักษณะทวิภาคี ได้แก่ สหรัฐอเมริกา–จีน จีน–อินเดีย สหรัฐอเมริกา–อินเดีย และญี่ปุ่น–จีน เพื่อสะท้อนให้เห็นโครงสร้างอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปในภูมิภาค

ความสัมพันธ์สหรัฐอเมริกา–จีน

นโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา ในทศวรรษ 2000 มีจุดเปลี่ยนสำคัญ คือ เหตุการณ์การก่อวินาศกรรมตึกเวิลด์เทรดเซ็นเตอร์ (World Trade Center) ที่นิวยอร์กในวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 2001 ทำให้สหรัฐอเมริกา หันมาให้ความสำคัญแก่การแสวงหาพันธมิตรในการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้าย (War on terror) จึงทำให้รัฐบาลจอร์จ ดับเบิลยู. บุช (George W. Bush) ปรับเปลี่ยนท่าทีที่ไม่เป็นมิตรต่อจีนในตอนแรก มาพยายามรักษาความสัมพันธ์อันดีกับจีนไว้ ซึ่งมองได้ว่าสหรัฐอเมริกาไม่ต้องการเปิดศึกสองด้าน เพื่อให้สามารถทุ่มสรรพกำลังทำสงครามต่อต้านการก่อการร้ายในอัฟกานิสถานและอิรักได้

ต่อมาในสมัยประธานาธิบดีบารัค โอบามา (Barack Obama) สหรัฐอเมริกาได้ปรับเปลี่ยนนโยบายกลับมาให้ความสำคัญแก่ภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก หลังจากทศวรรษ 2000 ที่สหรัฐอเมริกา มุ่งจัดการกลุ่มก่อการร้ายในตะวันออกกลางเป็นหลัก โอบามาได้ประกาศ “ยุทธศาสตร์ปักหมุดเอเชีย” (Pivot to Asia) ในปีค.ศ. 2011 อันเป็นการรักษาผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกา และถ่วงดุลอิทธิพลของจีนภายในภูมิภาค โดยเน้นยกระดับความร่วมมือกับพันธมิตรและหุ้นส่วนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการรับมือกับภัยคุกคามที่เพิ่มขึ้นในศตวรรษที่ 21

ซึ่งการถ่วงดุลภัยคุกคามจากจีนของสหรัฐอเมริกา จะอยู่ภายในกรอบที่จะไม่นำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรงกับจีน เพราะจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สหรัฐอเมริกาที่ต้องพึ่งพาอาศัยจีนทางเศรษฐกิจ

ความสัมพันธ์จีน–อินเดีย

ในทศวรรษ 1990 ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับอินเดียพัฒนาขึ้นอย่างมาก อันเป็นผลจากการสิ้นสุดสงครามเย็นที่นานาประเทศล้วนหันมาให้ความสำคัญด้านเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับ “นโยบายมองตะวันออก” (Look East Policy) ของอินเดีย มีการเดินทางแลกเปลี่ยนระดับผู้นำมากขึ้น รวมทั้งการบรรลุข้อตกลงต่างๆ เพื่อยกระดับความสัมพันธ์สู่การเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือ โดยนายกรัฐมนตรีอตัล บีฮารี วาชปายี (Atal Behari Vajpayee) ได้เดินทางเยือนจีนในปีค.ศ. 2003 และออกกฎหมายว่าด้วยการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือและการสร้างสรรค์ระยะยาวบนพื้นฐานหลัก 5 ประการแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ หลังจากนั้น นายกรัฐมนตรีเวินเจียเป่า (Wen Jiabao) ได้เดินทางเยือนอินเดียในปีค.ศ. 2005 ซึ่งมีแถลงการณ์ร่วมว่าด้วย “การเป็นหุ้นส่วนในความร่วมมือและยุทธศาสตร์เพื่อสันติภาพและความรุ่งเรือง” และมีข้อตกลงร่วม 11 ฉบับ ฉบับที่สำคัญคือ หลักปฏิบัติเพื่อการจัดการกับปัญหาบริเวณพรมแดนของจีน–อินเดีย ในการนี้ นายกรัฐมนตรีของจีนได้กล่าวอย่างชัดเจนว่า “รัฐสิกขิมเป็นส่วนหนึ่งของอินเดีย” (Arif 2013, 136)

นายกรัฐมนตรีซิงเห่ได้เดินทางเยือนจีนปีค.ศ. 2008 และมีแถลงการณ์ร่วมว่าด้วย “วิสัยทัศน์ร่วมในศตวรรษที่ 21” เพื่อการเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ที่ครอบคลุมในด้านความมั่นคง ทั้งสองประเทศให้ความสำคัญแก่การเยือนแลกเปลี่ยนระดับผู้นำทางทหาร ซึ่งในปีค.ศ. 2008 ผู้บัญชาการกองทัพอากาศจีน

เดินทางเยือนอินเดียเป็นครั้งแรก และมีการซ่อมรบรวมระหว่างกองทัพบกทั้งสองประเทศในภารกิจต่อต้านการก่อการร้ายภายใต้ชื่อ “Join Hands–2008” (Arif 2013,137)

ต่อมา ประธานาธิบดีสีจิ้นผิง (Xi Jinping) เดินทางเยือนอินเดียในปีค.ศ. 2014 ซึ่งมีการลงนามความร่วมมือทางเศรษฐกิจถึง 20 ฉบับ ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน พลังงาน และพลังงานน้ำ ซึ่งจีนตั้งเป้าลงทุนในอินเดียให้ได้ 100,000 ล้านดอลลาร์ภายใน 5 ปี ความร่วมมือที่สำคัญ อาทิ การลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมในรัฐคุชราต (Gujarat) และรัฐมหาราษฏระ (Maharashtra) อันเป็นแนวคิดของผู้นำจีนในการร่วมมือระหว่างจีนในฐานะโรงงานของโลกกับอินเดียในฐานะสำนักงานบริหารที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจโลก การเดินทางเยือนอินเดียของผู้นำจีนครั้งนี้เป็นการดำเนินนโยบายเชิงรุกเพื่อรักษาดุลแห่งอำนาจภายในภูมิภาค เนื่องจากนายกรัฐมนตรีนเรนทรา โมดี (Narendra Modi) ของอินเดียเพิ่งเดินทางเยือนญี่ปุ่นก่อนหน้านั้นไม่นาน จีนจึงกังวลว่าการเป็นพันธมิตรด้านความมั่นคงระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดีย โดยเฉพาะความมั่นคงทางทะเล (Jha 2014) จะส่งผลกระทบต่อยุทธศาสตร์ทางทะเลของจีนทั้งในทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดีย

การเยือนจีนของนายกรัฐมนตรีโมดีในปีค.ศ. 2015 สะท้อนให้เห็นยุทธศาสตร์ของรัฐบาลอินเดีย เพราะขณะที่อินเดียให้ความสำคัญแก่ความร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นทั้งในด้านความมั่นคงและเศรษฐกิจ อินเดียก็ได้มองข้ามการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับจีน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่ออินเดียในด้านความมั่นคง การเยือนเป็นการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และในด้านเศรษฐกิจ

อินเดียหวังให้จีนเข้ามาลงทุนและสร้างงานให้แก่คนอินเดีย เช่น การร่วมมือจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม 2 แห่งในอินเดีย

อย่างไรก็ตาม อินเดียยังกังวลเกี่ยวกับการแผ่อิทธิพลของจีนในทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดีย ด้วยการหาเส้นทางออกทะเลของจีนตอนใต้ผ่านทางพม่า รวมทั้งยุทธศาสตร์ “ร้อยสร้อยไข่มุก” (String of pearls) ของจีนที่แสวงหาแหล่งที่เป็นฐานทางทะเลให้จีนได้ เช่น ศรีลังกา ปากีสถาน โดยเฉพาะปากีสถานนับเป็นประเทศปรปักษ์กับอินเดีย ซึ่งจีนช่วยเหลืออยู่เป็นเนืองนิจ ดังนั้น นโยบายของอินเดียจึงมีทั้งการสานสัมพันธ์กับจีน และถ่วงดุลกับจีน โดยผ่านการกระชับความร่วมมือกับญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา

ความสัมพันธ์สหรัฐอเมริกา–อินเดีย

การล่มสลายของสหภาพโซเวียตนำไปสู่การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ของอินเดีย โดยมีท่าทียืดหยุ่นมากขึ้นกับสหรัฐอเมริกาความสัมพันธ์มาสะดุดลงเมื่ออินเดียทำการทดลองนิวเคลียร์ในปีค.ศ. 1998 สหรัฐอเมริกาได้ตอบโต้ด้วยการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจต่อทั้งอินเดียและปากีสถาน แต่การก่อการร้าย 9/11 เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สหรัฐอเมริกาหันมาสานสัมพันธ์กับอินเดียจนกลายเป็นหุ้นส่วนด้านความมั่นคง ซึ่งจากกรอบความสัมพันธ์ใหม่ด้านความมั่นคงระหว่างสหรัฐอเมริกา–อินเดียในปีค.ศ. 2005 ได้เน้นการจัดการกับการก่อการร้ายและกลุ่มหัวรุนแรง การฝึกซ้อมร่วมทางทหาร การแบ่งปันข้อมูลข่าวสาร และการช่วยเหลือปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัย (Kerr, Martin, and Vaughn 2011, 82–83) ในปีค.ศ. 2005 สหรัฐอเมริกาและอินเดียได้ประกาศขยายความเป็นหุ้นส่วนให้ครอบคลุมยิ่งขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางพลังงาน การส่งเสริม

ประชาธิปไตย ความมั่นคงทางทะเล และความร่วมมือด้านเทคโนโลยีและอวกาศ เพื่อยกระดับสู่การเป็นหุ้นส่วนระดับโลก ตลอดจนขยายการเชื่อมรบบทางทะเลมาลาบาร์ (Malabar) ให้เป็นการเชื่อมรบบแบบพหุภาคีในปีค.ศ. 2007 และเห็นชอบให้มีความร่วมมือพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์เพื่อสันติภายใน “ข้อตกลงนิวเคลียร์เพื่อสันติระหว่างสหรัฐอเมริกา–อินเดีย” (U.S.–India Civil Nuclear Agreement) โดยอินเดียยินยอมแยกโรงงานพลังงานนิวเคลียร์เพื่อพลเรือนออกจากการทหารตามข้อพิทักษ์ (Safeguards) ขององค์การปรมาณูระหว่างประเทศ (International Atomic Energy Agency: IAEA) (Malone and Mukherjee 2009, 1064 –1065)

อินเดียเป็นประเทศสำคัญในยุทธศาสตร์ปักหมุดเอเชียของสหรัฐอเมริกาในฐานะมหาอำนาจในภูมิภาคที่มีศักยภาพในการรักษาความมั่นคงภายในภูมิภาคและมหาสมุทรอินเดีย ประธานาธิบดีโอบามาจึงให้ความสำคัญแก่อินเดียในฐานะหุ้นส่วนต่อต้านภัยคุกคาม ด้วยการเยือนอินเดียถึง 2 ครั้งในปีค.ศ. 2011 และปีค.ศ. 2015 ถือเป็นผู้นำอเมริกันคนแรกที่เยือนอินเดีย 2 ครั้งระหว่างดำรงตำแหน่ง

การเยือนอินเดียในปีค.ศ. 2015 ประธานาธิบดีโอบามาได้หารือกับนายกรัฐมนตรีโมดี ในประเด็น 1) ความมั่นคงทางทะเล เน้นการรักษาความปลอดภัยทางทะเลและการเดินเรืออย่างเสรีทั้งในมหาสมุทรแปซิฟิกและอินเดีย 2) ความร่วมมือด้านการทหาร บรรลุข้อตกลงในการร่วมมือพัฒนาอาวุธและเทคโนโลยีด้านความมั่นคงและการเชื่อมรบบ 3) พลังงานรูปแบบใหม่ 4) ความร่วมมือในการพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์ และ 5) ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ โดยเพิ่มการลงทุนในอินเดียอีก 4,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ แบ่งเป็นการลงทุนในโครงการพัฒนาพลังงานรูปแบบ

ใหม่จำนวน 2,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และเงินกู้จำนวน 1,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐเพื่อพัฒนาธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SME) ของอินเดีย (HSS 2015) สหรัฐอเมริกากับอินเดียกลายเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ระดับโลกในทศวรรษ 2000 โดยมีประเด็นต่อต้านการก่อการร้ายเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้สองประเทศหันมาร่วมมือกันด้านความมั่นคงมากขึ้น ที่สำคัญนโยบายที่แข็งแกร่งขึ้นของจีนทำให้อินเดียกังวลจะสูญเสียสิทธิพลและผลประโยชน์ของตนในภูมิภาคเอเชียใต้ ยุทธศาสตร์ดังกล่าวของจีนจึงเป็นภัยคุกคามอินเดียไปโดยปริยาย อินเดียกับสหรัฐอเมริกา จึงมีทั้งผลประโยชน์และภัยคุกคามร่วมเป็นแรงขับให้ร่วมมือกันในฐานะหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์อย่างครอบคลุม

ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น–จีน

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนมีความเปราะบาง จากประเด็นประวัติศาสตร์และข้อพิพาทหมู่เกาะเซ็นคาคุ/ไต้หวัน ตลอดจนประเด็นไต้หวันสิทธิมนุษยชน และการพัฒนาทางทหาร (Chaiwat, 223) อีกทั้งการทะยานขึ้นมาของจีน ทำให้จีนเป็นคู่แข่งของญี่ปุ่นทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจภายในภูมิภาค ในสมัยนายกรัฐมนตรีโคเอิซุมิ ได้เลือกดำเนินนโยบายชาตินิยม และเดินทางไปเยือนศาลเจ้ายาสุคุนิซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้จีนและเกาหลีใต้ไม่พอใจมาก ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น–จีนจึงเรียกได้ว่าถึงจุดต่ำสุด หลังจากนั้น ผู้นำญี่ปุ่นทั้งสามคนจากพรรคเสรีประชาธิปไตย (Liberal Democratic Party: LDP) คือ ชินโซ อาเบะ (สมัยแรก) ยาสุโอะ ฟูกุดะ (Yasuo Fukuda) และทาโร อะโซ ต่างพยายามปรับปรุงความสัมพันธ์กับจีนที่ตกต่ำลง (Yoshimatsu 2012, 111) เช่น การที่นายกรัฐมนตรีอาเบะพยายามสานสัมพันธ์กับจีน

โดยการเยือนศาลเจ้ายาสุคุนิและเดินทางเยือนจีน ในปีค.ศ. 2006

ในปีค.ศ. 2009 เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญ คือ พรรคประชาธิปไตยญี่ปุ่น (Democratic Party of Japan: DPJ) ชนะเลือกตั้งและปรับเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศใหม่โดยต้องการดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระจากสหรัฐอเมริกา โดยผลักดันการย้ายฐานทัพสหรัฐอเมริกาที่เกาะโอกินาวา ขณะเดียวกัน ก็เน้นยกระดับความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกให้มากขึ้น แต่หลังนายกรัฐมนตรีนาโอโตะ คัง (Naoto Kan) เข้าดำรงตำแหน่งได้เพียง 3 เดือน ความขัดแย้งเหนือหมู่เกาะเซ็นคาคุ/เตียวหยู ก็ทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้น ส่งผลต่อความพยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์กับจีนของพรรค DPJ ความขัดแย้งกับจีนทำให้ญี่ปุ่นกลับมาให้ความสำคัญแก่การเป็นพันธมิตรสหรัฐอเมริกา เช่น ในปีค.ศ. 2011 นายกรัฐมนตรีคังได้กล่าวสุนทรพจน์ว่า ความเป็นพันธมิตรระหว่างสหรัฐอเมริกา-ญี่ปุ่น ถือเป็น “แกนหลักแห่งการทูตญี่ปุ่น” (Yoshimatsu 2012, 122)

การกลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีรอบที่สองของอาเบะเป็นช่วงเวลาที่มีความสัมพันธ์กับจีนอยู่ในภาวะตึงเครียดจากประเด็นข้อพิพาทหมู่เกาะ ผนวกกับปัญหาการอ้างสิทธิเหนือทะเลจีนใต้ระหว่างจีนกับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาค และการเสริมสร้างแสนยานุภาพทางทหารและยุทธโศปกรณ์ของจีน ทำให้นายกรัฐมนตรีอาเบะเลือกดำเนินนโยบายแบบชาตินิยม โดยให้ความสำคัญแก่การปฏิรูปทั้งด้านความมั่นคงและเศรษฐกิจ ตั้งแต่การตีความมาตรา 9 ของรัฐธรรมนูญใหม่ เพื่อให้ญี่ปุ่นสามารถจัดการกำลังทหารของตนเองได้เช่นเดียวกับประเทศอื่น นำไปสู่การออกกฎหมายความมั่นคงในเดือนกันยายน ค.ศ. 2015 ที่จะทำให้อาเบะ

สามารถเข้าร่วมกับพันธมิตรในการป้องกันตนเองร่วม (Collective self-defense) โดยสามารถส่งกำลังทหารเพื่อตอบโต้ภัยคุกคามประเทศพันธมิตรได้

ก่อนหน้านี้ นายกรัฐมนตรีอาเบะได้จัดทำยุทธศาสตร์และสร้างกลไกเพื่อขับเคลื่อนนโยบายความมั่นคงให้ไปในทิศทางเดียวกัน ได้แก่ การจัดตั้งสภาความมั่นคงแห่งชาติ (National Security Council: NSC) พร้อมกับการจัดทำยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติ (National Security Strategy) และหลักปฏิบัติในการป้องกันประเทศ (National Defense Program Guideline) ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2013 อีกทั้งรัฐบาลญี่ปุ่นได้กำหนดหลักการซื้อขายเทคโนโลยีและยุทธโศปกรณ์ด้านความมั่นคง (Three Principles on Transfer of Defense Equipment and Technology) โดยกำหนดให้ญี่ปุ่นต้องทำการซื้อขายตามกฎหมายและบรรทัดฐานระหว่างประเทศ นอกจากนี้ ยังได้เพิ่มงบประมาณทางทหารและปรับปรุงอาวุธยุทธโศปกรณ์สู่ความทันสมัย เน้นสร้างสมรรถนะในการปกป้องประเทศ พื้นที่โดยรอบ และบริเวณที่สำคัญต่อความมั่นคงและผลประโยชน์ของญี่ปุ่น เช่น ทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดีย

ตลอดสองทศวรรษที่ผ่านมา โครงสร้างอำนาจภายในภูมิภาคมีการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับความสัมพันธ์ระหว่างชาติมหาอำนาจภายในภูมิภาค การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การทะยานขึ้นมาของจีน ยุทธศาสตร์ปักหมุดเอเชียของสหรัฐอเมริกา ความต้องการรักษาและยกระดับสถานะของอินเดีย และการเปลี่ยนแปลงนโยบายความมั่นคงของญี่ปุ่น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลย้อนกลับสู่นโยบายต่างประเทศของประเทศต่างๆ ในภูมิภาค นำไปสู่การแสวงหาหุ้นส่วนและพันธมิตร

พัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่าง ญี่ปุ่นกับอินเดีย

หลังจากได้รับเอกราชในปีค.ศ. 1947 อินเดียให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศในเอเชีย เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีและต้องการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมระหว่างประเทศในฐานะประเทศเอกราช แต่ในช่วงทศวรรษ 1960-1980 ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียไม่สู้ดีนัก ซึ่งไชวัฒน์ คำชู (Chaiwat 2006, 373-383) ได้ให้เหตุผลไว้ 3 ประการ ดังนี้

1) ทิศทางนโยบายและยุทธศาสตร์ที่แตกต่างกัน ญี่ปุ่นเน้นสร้างความเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา ส่วนอินเดียเลือกดำเนินนโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (Non-Aligned Movement: NAM) แต่มีความใกล้ชิดกับโซเวียต โดยมีสนธิสัญญาสันติภาพ มิตรภาพ และความร่วมมือระหว่างกันเป็นข้อตกลงพื้นฐาน

2) การทดลองนิวเคลียร์ของอินเดียในปี ค.ศ. 1974 ได้สร้างความตื่นตระหนกแก่ญี่ปุ่นที่พยายามส่งเสริมการไม่แพร่ขยายอาวุธนิวเคลียร์บนเวทีระหว่างประเทศ

3) ญี่ปุ่นไม่สนับสนุนอินเดียเมื่อเกิดปัญหาในช่วงเวลาดังกล่าวอินเดียมีความขัดแย้งกับประเทศเพื่อนบ้านจนนำไปสู่การแก้ไขปัญหาด้วยความรุนแรง เช่น สงครามระหว่างอินเดียบกับจีนในปีค.ศ. 1962 และอินเดียบกับปากีสถานในปีค.ศ. 1965 ซึ่งญี่ปุ่นเลือกวางตัวเป็นกลางแทนการสนับสนุนอินเดีย ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียในช่วงนี้ตกต่ำลงนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2

ความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศเริ่มดีขึ้นเมื่อนายกรัฐมนตรียาสุฮิโร นะกะโซเน่ (Yasuhiro Nakasone) เดินทางเยือนอินเดียในปีค.ศ. 1984 ถือเป็น

การเยือนครั้งแรกในรอบ 32 ปีของผู้นำญี่ปุ่นหลังจากการเยือนของนายกรัฐมนตรีฮายาโตะ อิเคดะ (Hayato Ikeda) ในปีค.ศ. 1961 ในปีถัดมานายกรัฐมนตรีราจีฟ คานธี (Rajiv Gandhi) ได้เยือนญี่ปุ่น ถือเป็นผู้นำที่ให้ความสำคัญแก่ญี่ปุ่น เพราะเดินทางเยือนญี่ปุ่นถึง 3 ครั้ง ในช่วงปีค.ศ. 1985-1989 ในการเยือนญี่ปุ่นในปีค.ศ. 1985 ทั้งสองได้ทำข้อตกลงในการถ่ายโอนเทคโนโลยีและให้การช่วยเหลืออินเดียในการพัฒนาระบบรางและอุตสาหกรรมสิ่งทอสมัยใหม่ โดยนายกรัฐมนตรีราจีฟ คานธี ได้กล่าวสุนทรพจน์ต่อรัฐสภาญี่ปุ่นถึงการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน (Mathur 2012, 11-12)

ความสัมพันธ์หลังสงครามเย็น

ในยุคหลังสงครามเย็น นายกรัฐมนตรีนาราสิมหาราว (Narasimha Rao) ได้ริเริ่ม “นโยบายมองตะวันออก” (Look East Policy) ในปีค.ศ. 1991 เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์กับประเทศในเอเชียตะวันออก เนื่องจากสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการล่มสลายของสหภาพโซเวียตได้ส่งผลกระทบต่ออินเดียที่ใกล้ชิดกับโซเวียต เศรษฐกิจอินเดียยังถูกซ้ำเติมจากสงครามอ่าวเปอร์เซียและวิกฤตพลังงานในปีค.ศ. 1990 (Mathur 2012, 21) ตลอดจนความร่วมมือในสมาคมเพื่อความร่วมมือแห่งภูมิภาคเอเชียใต้ (South Asian Association for Regional Cooperation: SAARC) ไม่มีความคืบหน้าเท่าที่ควร เพราะปัญหาระหว่างอินเดียบกับปากีสถานตรงข้ามกับความร่วมมือในเอเชียตะวันออกที่มีความคืบหน้ามากดังนั้นอินเดียจึงปรับเปลี่ยนนโยบายโดยหันมาให้ความสำคัญกับการยกระดับความสัมพันธ์กับประเทศทางตะวันออกเพิ่มขึ้น ในช่วงแรกอินเดียเน้นร่วมมือด้านเศรษฐกิจกับอาเซียน จากนั้นได้ขยายความร่วมมือกับญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และจีน โดย

อินเดียได้เป็นประเทศคู่เจรจา (Dialogue partner) กับอาเซียนในปีค.ศ. 1994 และเข้าเป็นสมาชิกในเวทีความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (ASEAN Regional Forum: ARF) ในปีค.ศ. 1996 (Kasavan 2010, 6-7)

สำหรับความร่วมมือระหว่างอินเดียนับกับญี่ปุ่น ทั้งสองประเทศเห็นพ้องกันถึงการดำเนินนโยบายเชิงรุกเพื่อกระชับความสัมพันธ์ยิ่งขึ้น โดยนายกรัฐมนตรีโทชิเกะ ไคฟู (Toshiki Kaifu) ได้เดินทางเยือนอินเดียในปีค.ศ. 1991 และปีถัดมานายกรัฐมนตรีราวได้เยือนญี่ปุ่นเนื่องในโอกาสครบรอบ 40 ปี ของการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต เน้นการสร้างความร่วมมือในทุกมิติ เช่น ด้านความมั่นคง จัดตั้งกลไกในระดับ Track II ระหว่างสถาบันวิเคราะห์และศึกษาความมั่นคงของอินเดีย (Institute for Defence Studies and Analyses: IDSA) กับสถาบันการระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan Institute of International Affairs: JIIA) เพื่อเป็นเวทีหารือประจำปีด้านความมั่นคงของสองประเทศ (Joshi 2001, 186) ในด้านเศรษฐกิจ มีการผลักดันความร่วมมือตามนโยบายมองตะวันออกของอินเดีย อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศมาถึงจุดเปลี่ยนอีกครั้ง เมื่ออินเดียทดลองอาวุธนิวเคลียร์ในปีค.ศ. 1998 ญี่ปุ่นมีปฏิกิริยาตอบโต้อย่างรุนแรงโดยประกาศคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ ระบุการให้เงินช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (Official Development Assistance: ODA) อีกทั้งได้ร่วมประณามอินเดียในที่ประชุมระหว่างประเทศต่างๆ

ความสัมพันธ์ในทศวรรษ 2000

ญี่ปุ่นกับอินเดียได้ปรับความเข้าใจกันเพียงหนึ่งปีให้หลัง โดยมีปัจจัยสำคัญคือ การที่สหรัฐอเมริกาเริ่มปรับเปลี่ยนท่าทีต่ออินเดีย อีกทั้งการ

ระบุการให้ ODA มิได้ส่งผลกระทบต่ออินเดีย โดยเฉพาะผลทางการเมือง ดังนั้น ผู้นำญี่ปุ่นจึงปรับท่าทีมาให้ความสำคัญแก่อินเดียในฐานะหุ้นส่วนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เห็นได้จากการเดินทางเยือนอินเดียในปีค.ศ. 2000 ของนายกรัฐมนตรีโมริ ถือเป็นผู้นำญี่ปุ่นคนแรกที่เยือนอินเดียเป็นประเทศแรกหลังเข้าดำรงตำแหน่ง และได้ประกาศว่า “ญี่ปุ่นกับอินเดียเป็นหุ้นส่วนระดับโลก” (Global partner) นำไปสู่การเจรจาด้านความมั่นคงทวิภาคีอย่างรอบด้าน ครั้งที่ 1 ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2001 ที่กรุงโตเกียว โดยความมั่นคงในเอเชียและการไม่แพร่ขยายอาวุธนิวเคลียร์เป็นประเด็นสำคัญในการหารือ

การเยือนญี่ปุ่นของนายกรัฐมนตรีวัชปายีในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2001 เป็นการตอกย้ำถึงความสำคัญของความร่วมมือด้านความมั่นคง มีการลงนาม “ปฏิญญาร่วมระหว่างญี่ปุ่น-อินเดีย” (Japan-India Joint Declaration) โดยเห็นชอบกับผลการเจรจาความมั่นคงทวิภาคีและการปรึกษาหารือระหว่างนายทหารสองประเทศ ที่ครอบคลุมประเด็นการลดอาวุธและการแพร่ขยายอาวุธ การรักษาความมั่นคงทางทะเล การแลกเปลี่ยนทางทหาร และการริเริ่มกลไกความร่วมมือด้านการต่อต้านการก่อการร้าย โยริโกะ คาวากูชิ (Yoriko Kawaguchi) รัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่นได้กล่าวถึงความสำคัญของความร่วมมือด้านความมั่นคงระหว่างญี่ปุ่น-อินเดียว่า “ความสำเร็จของความร่วมมือด้านความมั่นคงและการทหารเป็นสิ่งสำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ” (Kasavan 2010, 10-11)

การเยือนอินเดียของนายกรัฐมนตรีโคะอิซุมิ ในปีค.ศ. 2005 มีการลงนาม “ความเป็นหุ้นส่วนระหว่างญี่ปุ่น-อินเดีย ในยุคใหม่ของเอเชีย: การเป็นหุ้นส่วนระดับโลกที่เน้นความร่วมมือเชิงยุทธศาสตร์”

(Japan–India Partnership in a New Asian Era: Strategic Orientation of Japan–India Global Partnership) เน้นความร่วมมือในประเด็นข้อริเริ่ม 8 ประการ (Eight-fold Initiative) ประกอบด้วย 1) การยกระดับกรอบการเจรจาในระดับสูง 2) การสร้างความเกี่ยวพันรอบด้านทางเศรษฐกิจผ่านการขยายการค้าและการบริการ การลงทุน และข้อตกลงความ เป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจระหว่างญี่ปุ่น–อินเดีย 3) การขยายการเจรจาและความร่วมมือด้านความ มั่นคง เน้นการพัฒนากลไกการเจรจาและการ แลกเปลี่ยนด้านความมั่นคง โดยเฉพาะประเด็น ความมั่นคงทางทะเล 4) ข้อริเริ่มความร่วมมือด้าน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 5) ข้อริเริ่มความร่วมมือ ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม 6) ความร่วมมือใน การก้าวสู่เอเชียยุคใหม่คือ โลกยุคโลกาภิวัตน์และ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน 7) การร่วมมือใน สหประชาชาติและองค์การระหว่างประเทศอื่นๆ และ 8) การร่วมมือจัดการกับปัญหาความท้าทายของโลก (MOFA 2016)

ข้อริเริ่ม 8 ประการแสดงให้เห็นว่า ทั้งสอง ประเทศมีเป้าหมายพัฒนากรอบความร่วมมือด้าน ความมั่นคงให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ระดับทวิภาคีที่เน้นสร้างความสัมพันธ์อัน แข็งแกร่งทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ระดับ ภูมิภาค ทั้งสองประเทศจะร่วมกันส่งเสริมสันติภาพ และความมั่นคงภายในภูมิภาค และในระดับโลก จะร่วมมือกันปฏิรูปสหประชาชาติ (United Nations: UN) สนับสนุนการไม่แพร่ขยายอาวุธ การต่อต้าน การก่อการร้ายและส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ต่อมา นายกรัฐมนตรีชินโงะเดินทางเยือน ญี่ปุ่นเพื่อเข้าร่วมประชุมสุดยอดผู้นำกับนายกรัฐมนตรีอาเบะในปีค.ศ. 2006 ทั้งสองเห็นชอบกับ

การยกระดับความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้นด้วย แถลงการณ์ร่วม “สู่การเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ และหุ้นส่วนระดับโลกระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดีย” (Towards India–Japan Strategic and Global Partnership) มีสาระสำคัญ ได้แก่ 1) การจัด ประชุมสุดยอดผู้นำทวิภาคีประจำปี 2) การจัดตั้ง เวทีเจรจาเชิงยุทธศาสตร์ระดับรัฐมนตรีต่างประเทศ ให้เป็นรูปธรรม 3) ผลักดันการเจรจาข้อตกลงความ เป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจให้แล้วเสร็จ 4) จัดตั้งเวทีหารือระดับผู้นำทางธุรกิจ 5) ร่วมมือในด้าน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 6) ส่งเสริมการแลก เปลี่ยนในระดับประชาชน และ 7) ร่วมมือบนเวที พหุภาคี เช่นสหประชาชาติ SAARC การประชุม ยอดเอเชียตะวันออก (East Asia Summit: EAS) และ ARF ขณะเดียวกันญี่ปุ่นได้เสนอแนวคิดริเริ่ม “วงแห่งเสรีภาพและความรุ่งเรือง” (Arc of Freedom and Prosperity) โดย นายทาโร อะโซ รัฐมนตรี กระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้น อันเป็น แนวทางการทูตของญี่ปุ่นที่ต้องการสานความสัมพันธ์ กับประเทศที่มีค่านิยมพื้นฐานเดียวกัน คือ ค่านิยม สากล (ประชาธิปไตย นิติรัฐ สิทธิมนุษยชน) ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อินเดีย และออสเตรเลีย ซึ่งได้พัฒนา เป็น “ข้อริเริ่มความร่วมมือ 4 ฝ่าย” (Quadrilateral initiative) ในปีค.ศ. 2007 อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอ ดังกล่าวไม่ได้รับการตอบรับอย่างที่คาดหวังไว้ เพราะประเทศเหล่านี้ไม่ต้องการให้ความร่วมมือ ระหว่างกันกระทบต่อผลประโยชน์ที่มีกับจีน อีกทั้ง นายกรัฐมนตรีคนต่อมา ยาสุโอะ ฟูกูดา มิได้สาน ต่อข้อริเริ่มความร่วมมือ 4 ฝ่ายนี้ (Kasavan 2010, 13) ทำให้แนวคิดนี้ลดความสำคัญลงไป

ในสมัยพรรคประชาธิปไตยญี่ปุ่น (DPJ) นายกรัฐมนตรีโยชิโอะ ฮาโตยามะ (Yukio Hatoyama) ได้แสดงถึงความสำคัญของอินเดียในฐานะหุ้นส่วน

เชิงยุทธศาสตร์ ด้วยการเยือนอินเดียในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2009 และมีแถลงการณ์ร่วมย้ำถึงความเป็นหุ้นส่วนบนพื้นฐานของค่านิยมสากลและผลประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ และต้องการสานความสัมพันธ์เชิงลึกในฐานะหุ้นส่วนยุทธศาสตร์โลก ตลอดจนการมี “แผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าในความร่วมมือด้านความมั่นคง” (Action Plan to Advance Security Cooperation) ที่ให้ความสำคัญแก่ความร่วมมือด้านความมั่นคงอย่างรอบด้านใน 9 ประเด็น เช่น การพัฒนากลไกความร่วมมือด้านความมั่นคง ความมั่นคงทางทะเล ความร่วมมือในสหประชาชาติ การจัดการภัยพิบัติ การไม่แพร่ขยายอาวุธนิวเคลียร์ เป็นต้น โดยได้จัดประชุมด้านความมั่นคงอย่างรอบด้าน 2+2 ในระดับรัฐมนตรีต่างประเทศและรัฐมนตรีกลาโหม ตลอดจนเจ้าหน้าที่ระดับสูงประจำปี ซึ่งเป็นเวทีขับเคลื่อนความร่วมมือระหว่างสองประเทศให้ไปในทิศทางเดียวกัน (Panda 2012, 314–315) ในสมัยของนายกรัฐมนตรีคัง ก็ได้สานต่อความร่วมมือด้านความมั่นคงกับอินเดีย เพราะได้ขยายความร่วมมือด้านความมั่นคงเพื่อรับมือกับภัยคุกคามที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะความมั่นคงทางทะเล ที่ทั้งสองประเทศจะร่วมมือกันปกป้องเสรีภาพของเส้นทางเดินเรือ การต่อต้านโจรสลัด การช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมและภัยพิบัติ รวมทั้งการฝึกซ้อมร่วมแบบทวิภาคีและพหุภาคี (Khan 2011, 22-23) กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงการเมืองภายในของญี่ปุ่นไม่ส่งผลต่อความร่วมมือด้านความมั่นคงระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดีย เนื่องจากทั้งสองประเทศเล็งเห็นความสำคัญของการเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียในปัจจุบัน

ในสมัยนายกรัฐมนตรีอาเบะ (ค.ศ. 2012 - ปัจจุบัน) เป็นช่วงเวลาที่มีสภาพแวดล้อมความมั่นคงภายในภูมิภาคมีความตึงเครียดจากข้อพิพาทพรมแดนในทะเลจีนตะวันออกและทะเลจีนใต้ที่ทวีความเข้มข้นขึ้น อินเดียถือเป็นหุ้นส่วนด้านความมั่นคงที่สำคัญอย่างมากในสมัยรัฐบาลอาเบะ สอดคล้องกับการปรับปรุงนโยบายความมั่นคงของประเทศใหม่โดยนายกรัฐมนตรีกล่าวว่า เป็นการยกระดับญี่ปุ่นสู่ “การเป็นประเทศที่มีบทบาทเชิงรุกในการรักษาสันติภาพของโลก (Proactive contribution to peace) หรือการเป็นประเทศรุกรานที่มีบทบาทเชิงรุก (Proactive pacifism)” แต่เป็นที่รู้กันว่า การเพิ่มงบประมาณทางทหาร การเพิ่มขีดความสามารถในการใช้กำลังทางทหาร การยกเลิกข้อกำหนดห้ามส่งออกอาวุธ และการจัดตั้งสภาความมั่นคงแห่งชาติในสมัยรัฐบาลอาเบะ ก็เพื่อรับมือกับภัยคุกคามรูปแบบใหม่ เช่น ภัยก่อการร้าย โจรสลัด และที่สำคัญคือ ภัยคุกคามรูปแบบเดิม ซึ่งหมายถึงภัยคุกคามจากจีนและเกาหลีเหนือนั่นเอง อินเดียในฐานะชาติมหาอำนาจและมีพื้นฐานค่านิยมสากลจึงสามารถร่วมมือกับญี่ปุ่นคานอำนาจจีนได้

เมื่อนายกรัฐมนตรีชินโซเอะอึโนะญี่ปุ่นในปีค.ศ. 2013 ผู้นำทั้งสองเห็นชอบกับการซ้อมรบร่วมระหว่างกองทัพเรืออินเดียกับกองกำลังป้องกันตนเองทางทะเลของญี่ปุ่น (Maritime Self-Defense Force: MSDF) อีกทั้งยังได้จัดตั้งคณะทำงานร่วมในประเด็นการซื้อขายเครื่องบินสะเทินน้ำสะเทินบก US-2 ที่ได้รับการพัฒนาโดยญี่ปุ่นเพื่อใช้งานในกองกำลังป้องกันตนเอง (Self-Defense Force: SDF) ซึ่งเป็นก้าวสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์อันแข็งแกร่งด้าน

ความมั่นคงระหว่างสองประเทศ (Nagao 2013, 57) คาดว่า อินเดียต้องการซื้อประมาณ 15 ลำ อีกทั้งนายกรัฐมนตรีอาเบะได้เดินทางเยือนอินเดียเพื่อเข้าพบหรือขอราชการกับนายกรัฐมนตรีชินโซ ซึ่งผู้นำทั้งสองมีแถลงการณ์ร่วมเพื่อ “ยกระดับการเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์และหุ้นส่วนระดับโลก” (Intensifying the Strategic and Global Partnership) โดยประเด็นความมั่นคงทางทะเลและการร่วมมือด้านการพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์เป็นประเด็นที่ได้รับการเน้นย้ำในการประชุมครั้งนี้

นอกจากนี้ นายกรัฐมนตรีอาเบะได้เดินทางเยือนอินเดียเพื่อประชุมสุดยอดกับนายกรัฐมนตรีโมดี ประจำปี 2015 ผู้นำทั้งสองมีแถลงการณ์ร่วมว่าด้วย “วิสัยทัศน์ปี 2025 ในฐานะหุ้นส่วนพิเศษในเชิงยุทธศาสตร์และระดับโลก” (Japan and India Vision 2025 Special Strategic and Global Partnership) (MOFA2016) ประเด็นสำคัญ ได้แก่

1) ความมั่นคงและการทหาร โดยเฉพาะความมั่นคงทางทะเล จึงได้ลงนามในข้อตกลงเกี่ยวกับการซื้อขายยุทโธปกรณ์และเทคโนโลยี (Agreement Concerning the Transfer of the Defense Equipment and Technology) เช่น เครื่องบินสะเทินน้ำสะเทินบก US-2 ของญี่ปุ่น และข้อตกลงเกี่ยวกับมาตรการความมั่นคงเพื่อปกป้องข้อมูลความลับทางทหาร (Agreement Concerning Security Measures for the Protection of Classified Military) ในการนี้ ผู้นำอินเดียได้เชิญญี่ปุ่นให้เข้าร่วมซ้อมรบทางทะเลมาลาบาร์ร่วมกับอินเดียและสหรัฐอเมริกา ซึ่งนายกรัฐมนตรีอาเบะกล่าวว่า การเข้าร่วมซ้อมรบระหว่างญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และอินเดีย จะช่วยสร้างความแข็งแกร่งให้ความร่วมมือ JAI¹ (Japan,

America and India) อันเป็นกลุ่มความร่วมมือที่นำเสนอโดยนายกรัฐมนตรีโมดีในการประชุมสุดยอดครั้งที่ผ่านมา

2) พลังงานนิวเคลียร์ ทั้งสองประเทศได้ลงนามบันทึกความเข้าใจว่าด้วยการใช้พลังงานนิวเคลียร์เพื่อสันติระหว่างญี่ปุ่น-อินเดีย (Memorandum Concerning the Agreement between Japan and India in the Peaceful Uses of Nuclear Energy) ซึ่งญี่ปุ่นจะช่วยเหลืออินเดียจัดหาพลังงานไฟฟ้าให้เพียงพอด้วยการสนับสนุนเทคโนโลยีด้านการพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์ ญี่ปุ่นยังหวังว่าการร่วมมือดังกล่าวนี้จะช่วยให้ญี่ปุ่นกับอินเดียร่วมมือเชิงลึกในการเจรจาตลาดอาวุธและการแพร่ขยายอาวุธนิวเคลียร์ อันเป็นหนึ่งในพันธกิจของนโยบายต่างประเทศในการเสริมสร้างบทบาทนำในเวทีระหว่างประเทศ

3) การพัฒนาระบบขนส่งมวลชน ญี่ปุ่นลงนามความร่วมมือพัฒนาระบบรถไฟความเร็วสูงของอินเดียมูลค่า 15 ล้านเหรียญสหรัฐ หลังจากเจรจาข้อตกลงมาร่วม 3 ปี สะท้อนถึงความสัมพันธ์ทวิภาคีเชิงลึกของสองประเทศ เส้นทางรถไฟดังกล่าวมีความยาว 505 กิโลเมตรเชื่อมโยงศูนย์กลางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศ คือ มุมไบ-อาห์เมดาบัด (Mumbai-Ahmedabad)

ปัจจุบัน ญี่ปุ่นและอินเดียมีความสำคัญในฐานะหุ้นส่วนที่มีผลประโยชน์และภัยคุกคามร่วมกัน จึงพยายามกระชับความสัมพันธ์เพื่อรักษาผลประโยชน์และรับมือกับภัยคุกคาม โดยเฉพาะภัยคุกคามจากจีน เพราะการทะยานขึ้นมาของจีนส่งผลกระทบต่อโครงสร้างอำนาจภายในภูมิภาค ประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนไม่สู้ดีนัก

¹คำว่า JAI มาจากภาษาฮินดี แปลว่า ชัยหรือชัยชนะ ซึ่งนำมาใช้ในภาษาไทยในความหมายเดียวกัน

เนื่องจากปัญหาความขัดแย้งในการอ้างสิทธิ์เหนือหมู่เกาะเซ็นคาคุ/เตียวหยู ตลอดจนปัญหาความขัดแย้งในทะเลจีนใต้ และการแผ่ขยายอำนาจสู่มหาสมุทรอินเดีย ซึ่งสร้างความกังวลแก่อินเดีย เพราะมหาสมุทรอินเดียถือเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อผลประโยชน์แห่งชาติ (Nagao 2013, 69–72) ทั้งสองประเทศจึงมองการทะยานขึ้นมาจากจีนเป็นภัยคุกคาม อีกทั้งยังเป็นช่วงเวลาที่พันธมิตรด้านความมั่นคงอย่างสหรัฐอเมริกา หันกลับมาให้ความสำคัญแก่ภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกอีกครั้ง ถือเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ญี่ปุ่นและอินเดียมั่นใจในการดำเนินนโยบายที่สะท้อนการคานอำนาจอิทธิพลจีนด้วย เช่น ความมั่นคงทางทะเล การฝึกซ้อมร่วมทางทหาร และการแลกเปลี่ยนทางทหาร

ความร่วมมือด้านความมั่นคง

ความร่วมมือด้านความมั่นคงเป็นหนึ่งในประเด็นความร่วมมือหลักที่ทั้งญี่ปุ่นและอินเดียผลักดันให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เพราะทั้งสองประเทศมีผลประโยชน์และภัยคุกคามร่วมกัน โดยความร่วมมือด้านความมั่นคงที่สำคัญ ได้แก่ ความมั่นคงทางทะเล การปฏิรูปคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (United Nations Security Council: UNSC) และการพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์เพื่อสันติ

ความมั่นคงทางทะเล

ความมั่นคงทางทะเลเป็นประเด็นที่ญี่ปุ่นและอินเดียให้ความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากมีทั้งผลประโยชน์และภัยคุกคามร่วม อาทิ ความมั่นคงทางพลังงาน การขนส่งสินค้าทางเรือ ปัญหาโจรสลัดและยุทธศาสตร์แผ่ขยายอำนาจทางทะเลของจีน

อินเดียเป็นประเทศที่สำคัญในมหาสมุทรอินเดียเห็นได้จากการกำหนดยุทธศาสตร์ความมั่นคงทางทะเล และการยกระดับความสามารถของกองทัพเรือปี 2015 (Ensuring Secure Seas: Indian Maritime Strategy Document) เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติการในทะเลหลวง อันเป็นความพยายามของอินเดียที่จะรักษาสถานะและปกป้องผลประโยชน์ที่เพิ่มขึ้น (Lee and Lee 2016, 293–294) ประกอบกับข้อจำกัดในการใช้กำลังทางทหารของญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจึงให้ความสำคัญแก่การร่วมมือกับอินเดีย รักษาความมั่นคงทางทะเล ดังนั้น ความมั่นคงทางทะเลจึงเป็นประเด็นหลักในการประชุมสุดยอดผู้นำระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดีย เพื่อสร้างเสถียรภาพและปกป้องผลประโยชน์ที่ครอบคลุมตั้งแต่มหาสมุทรอินเดียถึงมหาสมุทรแปซิฟิก

หนึ่งในผลประโยชน์ร่วมที่สำคัญ คือ ความมั่นคงทางพลังงาน เนื่องจากญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ต้องพึ่งพาการนำเข้าพลังงานเป็นจำนวนมาก จากข้อมูลของหน่วยบริหารข้อมูลพลังงานของสหรัฐอเมริกา (U.S. Energy Information Administration: EIA) ปีค.ศ. 2012 พบว่า ญี่ปุ่นเป็นประเทศอันดับสองที่นำเข้าพลังงานฟอสซิลมากที่สุดในโลกรองจากจีน โดยแหล่งนำเข้าน้ำมันดิบของญี่ปุ่นส่วนใหญ่มาจากตะวันออกกลาง

สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของอินเดียที่ต้องการปกป้องผลประโยชน์และเพิ่มบทบาทในการรักษาความมั่นคงทางทะเล ด้วยตำแหน่งภูมิรัฐศาสตร์ของอินเดีย ความมั่นคงของมหาสมุทรอินเดียจึงสำคัญต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศ อีกทั้งยังเป็นโอกาสที่อินเดียจะเสริมสร้างบทบาทบนเวทีโลก เพราะมหาสมุทรอินเดียเป็นเส้นทางเดินเรือที่สำคัญของโลก มีการประเมินว่า

การขนส่งสินค้าผ่านมหาสมุทรอินเดียถือเป็นร้อยละ 33 ของการขนส่งทางทะเลทั้งหมดในโลก รวมถึงการขนส่งน้ำมันถึงครึ่งหนึ่งของโลก (Panda 2010, 92)

การขนส่งทางทะเลถือเป็นเส้นทางการค้าหลักของอินเดีย เพราะสัดส่วนการค้าระหว่างอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียใต้มีน้อยมาก ข้อมูลการค้าของญี่ปุ่นและอินเดียแสดงให้เห็นว่า ความมั่นคงทางทะเลสำคัญยิ่งต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอันนำไปสู่ความร่วมมือด้านความมั่นคงทางทะเล

ในระดับทวิภาคีญี่ปุ่นกับอินเดียได้พัฒนาความร่วมมือมาเป็นลำดับนับตั้งแต่ปี 2001 ครั้งการเยือนญี่ปุ่นของนายกรัฐมนตรีวิชัย โดยผู้นำทั้งสองเห็นชอบให้มีการฝึกซ้อมร่วมระหว่างหน่วยยามฝั่ง (Indo–Japan Coast Guard Joint Exercise) เป็นประจำทุกปี และในครั้งการเยือนอินเดียของรัฐมนตรีต่างประเทศญี่ปุ่นในปีค.ศ. 2003 ก็ได้มีการเจรจาหลักปฏิบัติการต่อต้านโจรสลัดและความมั่นคงในเส้นทางขนส่งทางทะเล (Sea Line of Communication: SLOC) เพราะเป็นปัญหาที่คุกคามความมั่นคงและเสรีภาพในการเดินเรือ (Ghosh 2008, 287-288) อีกทั้งได้สร้างกลไกการปรึกษาหารือประจำปีระหว่างหน่วยงานด้านความมั่นคง สำหรับการเจรจาความร่วมมือในประเด็นความมั่นคงทางทะเล มีขึ้นอย่างเป็นทางการในปีค.ศ. 2013 ภายใต้ชื่อ “การประชุมหารือด้านกิจการทางทะเลระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียครั้งที่ 1” (The 1st Meeting of the Japan–India Maritime Affairs Dialogue) และครั้งที่ 2 ในปีค.ศ. 2015 (MOFA 2016) นอกจากนี้ ญี่ปุ่นกับอินเดียยังมีกลไกหารือด้านการเมืองและความมั่นคงที่ได้หยิบยกประเด็นความมั่นคงทางทะเลมาเป็นประเด็นหลักของเวทีประชุม อาทิ เวทีการหารือระดับรัฐมนตรีกลาโหมประจำปี การหารือที่ปรึกษา

ความมั่นคงแห่งชาติ การเจรจา 2+2 การเจรจानโยบายความมั่นคง การพูดคุยระหว่างกองทัพ และความร่วมมือระหว่างหน่วยยามฝั่ง

พัฒนาการที่สำคัญเกิดขึ้นในปีค.ศ. 2012 คือ การฝึกซ้อมร่วมระหว่างกองทัพเรือของอินเดียกับกองกำลังป้องกันตนเองทางทะเลของญี่ปุ่นในชื่อ “JIMEX 12” (Japan–India Maritime Exercise) จากข้อเสนอของรัฐมนตรีกลาโหมอินเดีย ครั้งการเยือนญี่ปุ่นในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2011 (Borah 2012, 7-8) การฝึกซ้อมร่วมครั้งแรกเกิดขึ้นที่ชายฝั่งญี่ปุ่น ประกอบด้วยเรือพิฆาต 2 ลำ เรือลาดตระเวนและเฮลิคอปเตอร์หลายลำขณะที่อินเดียส่งเรือรบ 3 ลำ และเรือสนับสนุนการรบ (Panda 2012, 317) โดยเน้นภารกิจการจัดการกับภัยคุกคามใหม่ ได้แก่ การช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมและปฏิบัติการบรรเทาภัยพิบัติ การปราบปรามโจรสลัด และการประสานความร่วมมือต่อต้านภัยคุกคามทั้งสามมิติ (ทางบก น้ำ และอากาศ) เพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างทหารของทั้งสองประเทศให้มากขึ้น อนึ่ง ปีค.ศ. 2012 ถือเป็นปีครบรอบ 60 ปีความสัมพันธ์ญี่ปุ่น–อินเดีย จึงแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือด้านความมั่นคงที่เป็นรูปธรรม

การซ้อมรบ JIMEX ครั้งที่ 2 ในปีค.ศ. 2013 จัดขึ้นที่อ่าวเบงกอล เน้นภารกิจปราบปรามโจรสลัด โดยอินเดียได้ส่งทั้งเรือประจัญบาน เรือฟรีเกต และเรือคอร์เวต ขณะที่ญี่ปุ่นได้ส่งเรือพิฆาต 2 ลำเป็นเรือธงในการซ้อมรบดังกล่าว สำหรับการซ้อมรบร่วมครั้งที่ 3 จัดขึ้นที่ญี่ปุ่น อันเป็นผลจากการหารือระดับผู้นำในครั้งนายกรัฐมนตรีอาเบะเยือนอินเดียในเดือนมกราคม ค.ศ. 2014 อีกทั้งยังเห็นชอบกับการฝึกซ้อมร่วมขนาดเล็กระหว่างหน่วยยามฝั่งบริเวณทะเลอาหรับ และการแลกเปลี่ยนความเชี่ยวชาญด้านการต่อต้านการก่อการร้าย การช่วยเหลือทาง

มนุษยธรรมและภัยพิบัติระหว่างกองทัพอินเดียกับกองกำลังป้องกันตนเองทางบกของญี่ปุ่น (Ground Self-Defense Force: GSDF) ตลอดจนความเป็นไปได้ถึงการหารือระหว่างกองทัพอากาศอินเดียกับกองกำลังป้องกันตนเองทางอากาศของญี่ปุ่น (Air Self-Defense Force: ASDF) ในการแลกเปลี่ยนด้านเทคนิค เช่น การฝึกซ้อมการบินและความปลอดภัยทางอากาศ (Gokhale 2014)

ในระดับพหุภาคีญี่ปุ่นได้เข้าร่วมซ้อมรบทางทะเลมาลาบาร์ซึ่งเป็นการซ้อมรบระหว่างอินเดียกับสหรัฐอเมริกาที่เริ่มมาตั้งแต่ปีค.ศ. 1992 โดยเชิญประเทศพันธมิตรเข้าร่วมฝึกซ้อมเป็นบางปี ซึ่งญี่ปุ่นได้รับเชิญเข้าร่วมในปีค.ศ. 2007 พร้อมกับออสเตรเลียและสิงคโปร์ ทำให้การซ้อมรบมาลาบาร์ในปีนั้นถือเป็นการซ้อมรบแบบพหุภาคีครั้งใหญ่ที่สุด ประกอบด้วยเรือรบ 27 ลำ จากกองทัพเรือสหรัฐอเมริกา 14 ลำ กองทัพเรืออินเดีย 8 ลำ กองกำลังป้องกันตนเองทางทะเลญี่ปุ่นและกองทัพเรือออสเตรเลีย ประเทศละ 2 ลำ และกองทัพเรือสิงคโปร์ 1 ลำ (Garg 2007) อีกทั้งยังเป็นปีแรกที่มีการซ้อมรบนี้จัดขึ้นในมหาสมุทรแปซิฟิก นอกชายฝั่งเกาะโอกินาวา จึงกลายเป็นธรรมเนียมที่จะจัดซ้อมรบสลับระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับแปซิฟิก (เขตทะเลญี่ปุ่น) แต่ช่วงปีค.ศ. 2008-2013 อินเดียและสหรัฐอเมริกามีได้เชิญประเทศอื่นเข้าร่วมซ้อมรบด้วย จากการที่จีนไม่พอใจการเชิญญี่ปุ่นเข้าร่วมซ้อมรบในมหาสมุทรอินเดีย อย่างไรก็ตาม ในปีค.ศ. 2014 อินเดียและสหรัฐอเมริกา ต้องการเชิญญี่ปุ่นเข้าร่วมการซ้อมรบมาลาบาร์อีกครั้ง ซึ่งอดีตนายทหารของอินเดียมองว่า การทะยานขึ้นมาของจีน โดยเฉพาะการขยายอิทธิพลทางทหารในมหาสมุทรอินเดียด้วยการยกระดับความสัมพันธ์ทางทหารและสร้างท่าเรือร่วมกับ

เมียนมา ปากีสถาน และศรีลังกา ผลักดันให้อินเดียแสวงหาหุ้นส่วนด้านความมั่นคง

ญี่ปุ่นจึงได้เข้าร่วมซ้อมรบมาลาบาร์ในปีค.ศ. 2015 ซึ่งเป็นครั้งแรกในรอบ 8 ปี และในการประชุมสุดยอดผู้นำญี่ปุ่น-อินเดียประจำปีค.ศ. 2015 ผู้นำอินเดียได้เชิญญี่ปุ่นให้เข้าร่วมซ้อมรบมาลาบาร์ประจำปีค.ศ. 2016 ซึ่งนายกรัฐมนตรีอาเบะเห็นชอบที่จะเข้าร่วม เพื่อสร้างความมั่นคงตั้งแต่มหาสมุทรอินเดียจนถึงแปซิฟิก ด้วยความร่วมมือที่ใกล้ชิดระหว่างญี่ปุ่นอินเดีย และสหรัฐอเมริกาอันสะท้อนให้เห็นความกังวลต่อยุทธศาสตร์แผ่ขยายอิทธิพลทางทะเลของจีน

ความร่วมมือสามฝ่ายและสี่ฝ่าย

ญี่ปุ่นพยายามผลักดันความร่วมมือแบบสามฝ่ายและสี่ฝ่ายมาตั้งแต่สมัยนายกรัฐมนตรีอาเบะสมัยแรก โดยเน้นประเทศที่มีค่านิยมสากลเป็นพื้นฐานและเป็นพันธมิตรทางการทหารกับสหรัฐอเมริกา ได้แก่ การหารือสามฝ่ายระหว่างญี่ปุ่น-อินเดีย-สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น-อินเดีย-ออสเตรเลีย

การหารือสามฝ่ายระหว่างญี่ปุ่น-อินเดีย-สหรัฐอเมริกามีขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรกในปีค.ศ. 2011 ที่สหรัฐอเมริกา ทั้งสามประเทศเล็งเห็นการมีค่านิยมและผลประโยชน์ร่วมกัน จึงเห็นควรมีเวทีหารือเพื่อสร้างความร่วมมือที่ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น ในครั้งแรกเป็นเพียงการหารืออย่างกว้างๆ เกี่ยวกับสถานการณ์ภายในภูมิภาคเอเชียและโลก เช่น ประเด็นนิวเคลียร์อิหร่านและสถานการณ์ในอัฟกานิสถาน ในการประชุมปีค.ศ. 2014 ได้หารือกันในประเด็นการเชื่อมโยงข้ามพรมแดน การช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม และการรับมือกับภัยพิบัติ อีกทั้งญี่ปุ่น-อินเดีย

เห็นพ้องถึงการยกระดับการหารือสามฝ่ายจากระดับ ปลัดกระทรวงเป็นระดับรัฐมนตรี

การหารือสามฝ่ายระหว่างญี่ปุ่น-อินเดีย-ออสเตรเลีย จัดขึ้นครั้งแรกในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 2015 ที่กรุงนิวเดลี โดยมีปลัดกระทรวงการต่างประเทศ อินเดีย รัฐมนตรีช่วยต่างประเทศญี่ปุ่น และปลัดกระทรวงการต่างประเทศและการค้าออสเตรเลีย เป็นหัวหน้าคณะ ประเด็นหารือหลัก คือ ความมั่นคงทางทะเล ได้แก่ เสรีภาพการเดินเรือในทะเลจีนใต้ และความร่วมมือทางทะเลไตรภาคีในมหาสมุทรแปซิฟิกและมหาสมุทรอินเดีย เป้าหมายของความร่วมมือ คือ ปกป้องผลประโยชน์และความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ อีกทั้งจากแหล่งข่าวของกองทัพเรืออินเดียเป็นไปได้ที่จะหารือเกี่ยวกับการซ้อมรบร่วมระหว่างสามประเทศ แต่ยังคงเป็นเพียงข้อริเริ่มอย่างไม่เป็นทางการเท่านั้น (Paramewaran, 2015)

ในการประชุมสุดยอดผู้นำญี่ปุ่น-อินเดีย ประจำปี 2015 นายกรัฐมนตรีอาเบะและนายกรัฐมนตรีโมดี แสดงท่าทีที่ชัดเจนในการผลักดันความร่วมมือสามฝ่ายให้คืบหน้า โดยมีแถลงการณ์ร่วมจัดประชุมสามฝ่ายระหว่างญี่ปุ่น-อินเดีย-สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น-อินเดีย-ออสเตรเลีย เพื่อสร้างสถาปัตยกรรมภายในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกที่มี “เสถียรภาพและความโปร่งใส” ในการนี้ ได้ประกาศจัดการประชุมสามฝ่ายร่วมกับออสเตรเลียครั้งที่ 2 ในปีค.ศ. 2016

นอกจากนั้น นายกรัฐมนตรีอาเบะได้เสนอ “ข้อริเริ่มความร่วมมือสี่ฝ่าย” (Quadrilateral Initiative) เพื่อเป็นเวทีหารือความร่วมมือด้านความมั่นคงอย่างเป็นทางการระหว่างญี่ปุ่น อินเดีย สหรัฐอเมริกา และออสเตรเลีย โดยพูดคุยอย่างเป็นทางการกับ

นายกรัฐมนตรีชินโซ Abe ในครั้งการเยือนญี่ปุ่นในปีค.ศ. 2006 และหารือนอกรอบในที่ประชุม ARF ที่ฟิลิปปินส์ในปีค.ศ. 2007 จุดประสงค์ คือ โน้มน้าวอินเดียให้เข้าร่วมในยุทธศาสตร์ความมั่นคงของญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา (Jain 2008, 22) ในฐานะประเทศที่มีค่านิยมสากลเป็นพื้นฐาน เพื่อคานอำนาจและยับยั้งอิทธิพลของจีนภายในภูมิภาคเอเชีย (Brewster 2010, 97-98) อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอความร่วมมือสี่ฝ่ายนี้มีอุปสรรคสำคัญ คือ มุมมองที่แตกต่างกันของแต่ละประเทศ ในขณะที่สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นแสดงความกังวลต่อการทะยานขึ้นมาของจีนทั้งด้านเศรษฐกิจและทางทหารอันนำไปสู่ภัยคุกคาม แต่อินเดียและออสเตรเลียมีมุมมองต่อจีนในด้านบวกมากกว่า เพื่อลดความความกังวลดังกล่าว นายทาโร อะโซ รัฐมนตรีต่างประเทศในขณะนั้น ได้ออกมากล่าวว่า “ญี่ปุ่นเน้นสร้างความสัมพันธ์อันแข็งแกร่งกับอินเดีย ซึ่งเป็นประเทศประชาธิปไตยที่ใหญ่ที่สุด อันจะช่วยส่งเสริมการสร้างสันติภาพและเสถียรภาพของโลกได้ โดยมีได้เจาะจงต่อต้านประเทศใดประเทศหนึ่ง” เพื่อสร้างความสบายใจแก่ทั้งจีนและประเทศอื่นในความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอินเดียบนความร่วมมือสี่ฝ่าย (Jain 2008, 23) ถึงกระนั้น ข้อเสนอความร่วมมือสี่ฝ่ายก็ถูกวิจารณ์จากทั้งพรรคร่วมรัฐบาลพรรคฝ่ายค้าน และข้าราชการญี่ปุ่น ที่มองว่าข้อเสนอดังกล่าวแข่งกร้าวเกินไป ทำให้ไม่ได้รับการสานต่อในรัฐบาลต่อมา (Brewster 2010, 97-98)

แต่เมื่อนายกรัฐมนตรีอาเบะ กลับมาดำรงตำแหน่งเป็นสมัยที่สองก็ได้ประกาศใช้ “Strategic Diamond” เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในนโยบายต่างประเทศในเดือนมกราคม ค.ศ. 2013 มีสาระสำคัญ คือ การกระชับความสัมพันธ์กับ 3 ประเทศประชาธิปไตยที่เป็นพันธมิตรของญี่ปุ่น (สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย

และอินเดีย) เพื่อปกป้องความมั่นคงทางทะเล อันเป็นความพยายามสร้างความร่วมมือที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมอีกครั้ง โดยมีภัยคุกคามจากการทะยานขึ้นมาจากจีน (Lee and Lee 2016, 285) โดยเฉพาะการเสริมสร้างกองทัพเรือและการแผ่ขยายอิทธิพลภายในภูมิภาคเป็นปัจจัยผลักดันให้ญี่ปุ่นการกระชับความสัมพันธ์กับประเทศพันธมิตรเพื่อถ่วงดุลอำนาจของจีน ซึ่งนักวิเคราะห์ของจีนก็มองว่า ยุทธศาสตร์นี้เป็นความพยายามในการปิดล้อมจีน ไม่ต่างจากยุทธศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา (Madcalf 2013) นอกจากนี้ บทบาทนำของญี่ปุ่นในการผลักดันความร่วมมือที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งด้านความมั่นคงจะเพิ่มขึ้นหลังจากกฎหมายความมั่นคง เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. 2015 ที่ช่วยให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายด้านความมั่นคงได้อย่างอิสระยิ่งขึ้น

การก่อการร้ายข้ามชาติและปัญหาโจรสลัด

การก่อการร้ายถือเป็นภัยคุกคามที่ร้ายแรงที่สุดในทศวรรษ 2000 นับตั้งแต่การก่อวินาศกรรมที่สหรัฐอเมริกา ในปีค.ศ. 2001 ญี่ปุ่นและอินเดียในฐานะประเทศที่เคยได้รับความสูญเสียจากภัยก่อการร้ายและต้องการมีบทบาทนำบนเวทีระหว่างประเทศได้ร่วมมือกันการต่อต้านการก่อการร้าย จากเหตุการณ์ก่อการร้ายที่นครมุมไบ นายกรัฐมนตรีอะโอะได้ส่งสารถึงนายกรัฐมนตรีซิงห์มีใจความว่า “ญี่ปุ่นสนับสนุนความพยายามของอินเดียในการต่อสู้กับภัยก่อการร้าย และย้ำถึงความร่วมมืออย่างต่อเนื่องระหว่างสองประเทศในการจัดการกับการก่อการร้ายข้ามชาติ” และได้ย้ำผ่านแถลงการณ์ร่วมในปีค.ศ. 2008 ที่จะร่วมมือกันต่อต้านการก่อการร้ายอย่างแข็งขันผ่านคณะทำงานร่วมด้านการต่อต้าน

การก่อการร้าย (Joint Working Group on Counter-Terrorism) ที่ได้จัดตั้งขึ้นในปีค.ศ. 2005 รวมทั้งผ่านกลไกของสหประชาชาติ (Rath 2010, 139-141) ซึ่งญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการจัดการกับบ่อเกิดของภัยก่อการร้าย โดยให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (ODA) สนับสนุนการสร้างประชาธิปไตยและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน และส่งเสริมการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี อันเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาการก่อการร้ายอย่างยั่งยืน

การก่อการร้ายทางทะเล (Maritime terrorism) ได้สร้างความเสียหายแก่การขนส่งทางทะเล ซึ่งมีความสำคัญต่อทั้งอินเดียและญี่ปุ่น ทั้งสองประเทศจึงได้เน้นการปกป้องเส้นทางเดินเรือร่วมกันตั้งแต่มหาสมุทรอินเดียถึงแปซิฟิก โดยเฉพาะบริเวณช่องแคบมะละกาซึ่งเป็นบริเวณโจรสลัดชุกชุม การที่เรืออลอนดร้าเรนโบว์ (Alondra Rainbow) สัญชาติญี่ปุ่นถูกโจรสลัดปล้นบริเวณช่องแคบมะละกาในปี ค.ศ. 1999 ทำให้ทั้งสองประเทศตระหนักความสำคัญของการร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาโจรสลัด จึงมีข้อตกลงความมั่นคงของเส้นทางเดินเรือทางทะเล (SLOC) เป็นหลักการพื้นฐานของการเป็นหุ้นส่วนต่อต้านการก่อการร้ายทางทะเล โดยญี่ปุ่นและอินเดียได้ร่วมมือกันลาดตระเวนบริเวณช่องแคบมะละกาในการกิจต่อต้านโจรสลัด รวมทั้งเพิ่มความร่วมมือในการต่อต้านโจรสลัดบริเวณอ่าวเอเดน (Panda 2012, 317)

ความร่วมมือด้านพลังงานนิวเคลียร์

ความร่วมมือด้านการพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์เป็นหนึ่งในประเด็นความร่วมมือในฐานะหุ้นส่วนยุทธศาสตร์ ญี่ปุ่นสามารถมีบทบาทในการสร้างเสถียรภาพทางพลังงานแก่อินเดียได้ เพราะ

เป็นที่ยอมรับจากนานาประเทศว่า มีเทคโนโลยีด้านนิวเคลียร์ที่ก้าวหน้าและปลอดภัยที่สุด (Nagao 2016, 29)

เดิมทีญี่ปุ่นกับอินเดียยึดถือหลักการเกี่ยวกับการพัฒนานิวเคลียร์ที่แตกต่างกัน เนื่องจากอินเดียไม่ยอมเข้าเป็นภาคีสมาชิกสนธิสัญญาไม่แพร่ขยายอาวุธนิวเคลียร์ (Non-Proliferation Treaty: NPT) ตลอดจนมีการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ในปีค.ศ.1974 และปีค.ศ.1998 ซึ่งญี่ปุ่นมองว่าเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อบรรทัดฐานการใช้พลังงานนิวเคลียร์ และอาจนำไปสู่ความไร้เสถียรภาพในเอเชียได้ การร่วมมือด้านการพัฒนานิวเคลียร์จึงขัดต่อหลักปฏิบัติการส่งออกนิวเคลียร์ของญี่ปุ่น

แต่หลังบรรลุข้อตกลงด้านนิวเคลียร์ระหว่างอินเดียบกับสหรัฐอเมริกา ซึ่งสหรัฐอเมริกา ได้ประกาศว่า “อินเดียในฐานะรัฐที่มีความรับผิดชอบและมีเทคโนโลยีนิวเคลียร์ที่ก้าวหน้าควรได้รับประโยชน์และความร่วมมือด้านนิวเคลียร์เช่นเดียวกับรัฐนิวเคลียร์อื่น ภายใต้ระเบียบและกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง” ญี่ปุ่นจึงปรับเปลี่ยนท่าทีมายอมรับอินเดียว่า มีความชอบธรรมที่จะพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์ เพราะเป็นไปได้ที่อินเดียจะยอมรับสนธิสัญญา NPT อีกทั้งญี่ปุ่นเริ่มมองอินเดียเป็นหุ้นส่วนสำคัญในการรักษาความมั่นคงและเสถียรภาพภายในภูมิภาค การขยายความร่วมมือด้านนิวเคลียร์กับอินเดียจึงเป็นหนึ่งในช่องทางสร้างความเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์

ประเด็นความร่วมมือพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์เริ่มเป็นที่พูดถึงมากขึ้นในเวทีการประชุมสุดยอดผู้นำทวิภาคีประจำปี 2006 เมื่อนายกรัฐมนตรีชินห์ ได้กล่าวถึงความจำเป็นของการพัฒนาพลังงานอย่างยั่งยืนด้วยพลังงานนิวเคลียร์ ขณะที่นายกรัฐมนตรี

อาเบะ ได้ให้คำมั่นว่า จะดำเนินนโยบายอย่างสร้างสรรค์ในการส่งเสริมความร่วมมือด้านการพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์เพื่อสันติกับอินเดีย โดยจะให้ความสำคัญแก่การหารือทั้งในระดับทวิภาคีกับอินเดียและพหุภาคีกับกลุ่มประเทศผู้จัดหานิวเคลียร์ (Nuclear Suppliers Group: NSG) (Nandakumar and Kumar 2007, 973–977)

ญี่ปุ่นเห็นชอบกับการสร้างความร่วมมือด้านพลังงานนิวเคลียร์กับอินเดียตามหลัก 3 ประการ คือ ความเคารพต่อหลักการไม่แพร่ขยายนิวเคลียร์และการยุติการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ การแสดงความโปร่งใสต่อกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง และการมีมาตรการที่เข้มงวดในการส่งออกนิวเคลียร์ ที่สำคัญหลังปีค.ศ. 2008 อินเดียได้รับยกเว้นจากหลักปฏิบัติว่าด้วยการส่งออกของกลุ่มผู้ผลิตนิวเคลียร์ (Export Guideline of the NSG) ปีค.ศ. 1992 ที่มีสาระสำคัญคือ ห้ามภาคีสมาชิกร่วมมือด้านนิวเคลียร์กับประเทศที่ยังไม่รับรองการพิทักษ์ทางนิวเคลียร์ของสำนักพลังงานปรมาณูระหว่างประเทศ (IAEA) จากการที่อินเดียแสดงความโปร่งใสและยึดมั่นหลักสากลในการไม่แพร่ขยายนิวเคลียร์ ส่งผลให้ความร่วมมือระหว่างสองประเทศดีขึ้น

ญี่ปุ่นกับอินเดียได้จัดประชุมว่าด้วยความร่วมมือด้านพลังงานนิวเคลียร์เป็นครั้งแรกในปีค.ศ. 2010 ที่กรุงโตเกียว เพื่อหาข้อสรุปในการร่วมมือด้านนิวเคลียร์กับอินเดียเช่นเดียวกับประเทศ NSG อื่น ต่อมาได้จัดเวทีหารือเชิงยุทธศาสตร์ระดับรัฐมนตรีต่างประเทศของอินเดียและญี่ปุ่นครั้งที่ 4 ที่กรุงนิวเดลี โดยในการทำข้อตกลงความร่วมมือเพื่อการพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์ ญี่ปุ่นต้องการมาตรการที่ชัดเจน หากอินเดียดำเนินการทดสอบอาวุธนิวเคลียร์ ญี่ปุ่นจะยุติความร่วมมือทันที สำหรับอินเดีย มี

ความประสงค์ที่จะเข้าถึงเทคโนโลยีนิวเคลียร์ขั้นสูงของญี่ปุ่น โดยอินเดียกังวลถึงข้อห้ามทางกฎหมายของญี่ปุ่น (Nakanishi 2015, 1086–1087)

ในการประชุมความร่วมมือด้านพลังงานนิวเคลียร์ระหว่างสองประเทศครั้งที่ 5 ในปีค.ศ. 2013 ที่ญี่ปุ่นได้แถลงว่า ข้อตกลงความร่วมมือด้านพลังงานนิวเคลียร์ระหว่างอินเดียกับญี่ปุ่นจะได้ข้อสรุปภายใน 2 ปี อีกทั้งญี่ปุ่นจะสนับสนุนอินเดียให้เข้าเป็นภาคีสมาชิกกลุ่มความร่วมมือที่เกี่ยวข้องกับนิวเคลียร์ ได้แก่ กลุ่มประเทศผู้ส่งออกนิวเคลียร์กลุ่มควบคุมเทคโนโลยีขีปนาวุธ (Missile Technology Control Regime) (MOFA 2016) เพื่อต้องการดึงอินเดียให้เข้าร่วมกรอบการไม่แพร่ขยายนิวเคลียร์ โดยอินเดียได้ยืนยันว่าจะไม่นำเทคโนโลยีนิวเคลียร์ของญี่ปุ่นไปใช้ในกิจการทางทหาร

การร่วมมือพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์มีความคืบหน้าสำคัญ ในการประชุมสุดยอดผู้นำประจำปี 2015 ที่มีการลงนามบันทึกความเข้าใจว่าด้วยการใช้พลังงานนิวเคลียร์เพื่อสันติระหว่างญี่ปุ่น-อินเดีย (Memorandum Concerning the Agreement between Japan and India in the Peaceful Uses of Nuclear Energy) แม้ว่าจะเป็นเพียงบันทึกความเข้าใจ และยังไม่ต้องหารือรายละเอียดทางเทคนิคและเงื่อนไขก่อนจะลงนามในข้อตกลง แต่ก็ถือเป็นจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการของการร่วมมือพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์ หลังจากที่อินเดียพยายามสร้างความร่วมมือด้านนี้กับญี่ปุ่นมาตลอดทศวรรษ 2000

สรุป

ความท้าทายในศตวรรษที่ 21 ทั้งความมั่นคงรูปแบบเดิมและรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะการทะยานขึ้นมาจากจีนที่มียุทธศาสตร์เพิ่ม

แสนยานุภาพทางทะเลเป็นปัจจัยผลักดันให้ญี่ปุ่นและอินเดียหันมาแย่งชิงความสัมพันธภาพเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์และหุ้นส่วนระดับโลก ความสัมพันธ์ที่เพิ่มขึ้นนี้วิเคราะห์ได้ด้วยทฤษฎีสัจนิยมเชิงโครงสร้างและการถ่วงดุลภัยคุกคามเพราะโครงสร้างอำนาจระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้สองประเทศร่วมมือกันรักษาผลประโยชน์และสถานะของประเทศ ซึ่งนับว่าเป็นความร่วมมือในฐานะประเทศมหาอำนาจในภูมิภาคที่มีศักยภาพในการถ่วงดุลจีนและร่วมขบวนกับสหรัฐอเมริกา และออสเตรเลีย ในฐานะประเทศที่มีประชาธิปไตยเป็นค่านิยมพื้นฐาน

ความสัมพันธ์ระหว่างชาติมหาอำนาจมีความสัมพันธ์ต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอำนาจภายในภูมิภาค จากการทะยานขึ้นมาจากจีน ยุทธศาสตร์ปักหมุดเอเชียหรือการปรับสมดุลของสหรัฐอเมริกา การปรับเปลี่ยนนโยบายความมั่นคงของญี่ปุ่นและความต้องการยกระดับสถานะของอินเดีย ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของชาติมหาอำนาจภายในภูมิภาค เพราะการที่รัฐใดรัฐหนึ่งมีอำนาจเพิ่มขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อรัฐอื่น หรือกลายเป็นภัยคุกคามต่อผลประโยชน์แห่งชาติ

การเล็งเห็นผลประโยชน์ที่สอดคล้องกันทำให้ในปีค.ศ. 2000 ญี่ปุ่นและอินเดียเห็นชอบที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ นับแต่นั้นความสัมพันธ์ก็แน่นแฟ้นมากขึ้นจนยกระดับเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์และระดับโลก โดยมีการประชุมสุดยอดผู้นำประจำปีเป็นกลไกหลักในการผลักดันความร่วมมือ โดยเฉพาะด้านความมั่นคงที่ทั้งสองประเทศต้องการยกระดับเป็นหุ้นส่วนในการรักษาความมั่นคงและเสถียรภาพในภูมิภาค อันเนื่องจากมีภัยคุกคามร่วมกันจากการขยายอำนาจของจีนและภัย

คุกคามรูปแบบใหม่ ความร่วมมือที่สำคัญ ได้แก่ การเข้าร่วมซ้อมรบทั้งแบบทวิภาคีและพหุภาคีเพื่อรักษาความมั่นคงทางทะเล การจัดตั้งเวทีปรึกษาหารือกับประเทศที่มีค่านิยมสากลเป็นพื้นฐานและมียุทธศาสตร์ความมั่นคงในทิศทางเดียวกับสหรัฐอเมริกาและออสเตรเลียในรูปแบบเวทีความร่วมมือ 3 ฝ่าย และ 4 ฝ่าย การจัดตั้งกลไกความร่วมมือเพื่อต่อต้านการก่อการร้าย และการร่วมมือพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์เพื่อสันติ

ข้อตกลงครั้งการเยือนอินเดียของนายกรัฐมนตรีอาเบะในปีค.ศ. 2015 แสดงถึงความก้าวหน้าอันสำคัญของความเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์และระดับโลก ดังเห็นได้จากข้อตกลงการซื้อขายและการพัฒนาเทคโนโลยีและยุทธโธปกรณ์ทางทหาร ข้อตกลงในการปกป้องความลับทางการทหาร และบันทึกความเข้าใจในการใช้พลังงานนิวเคลียร์เพื่อสันติ รวมทั้งข้อตกลงในการพัฒนารถไฟความเร็วสูง ทั้งนี้ เน้นความมั่นคงทางทะเลเป็นสำคัญ ซึ่งผู้นำทั้งสองแสดงความกังวลต่อความขัดแย้งในทะเลจีนใต้และเสรีภาพการเดินเรือ อันมีนัยคือ ญี่ปุ่นกับอินเดียมองยุทธศาสตร์และแนวทางการดำเนินนโยบายของจีนเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงทาง

ทะเล อันเป็นผลประโยชน์ที่ทั้งสองประเทศจะต้องร่วมมือปกป้องไว้ สรุปได้ว่า ผลประโยชน์และภัยคุกคามร่วมโดยเฉพาะจากจีนมีอำนาจและอิทธิพลเพิ่มขึ้น ทำให้ญี่ปุ่นและอินเดียหันมาร่วมมือกันในฐานะหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์และหุ้นส่วนระดับโลก ตลอดจนร่วมมือกับชาติพันธมิตรอย่างสหรัฐอเมริกา เพื่อรักษาดุลแห่งอำนาจในโครงสร้างอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปจากการทะยานขึ้นมาของจีน

ในอนาคต ญี่ปุ่นกับอินเดียน่าจะยังคงกระชับความร่วมมืออย่างรอบด้านต่อไป ถึงแม้ว่ายุทธศาสตร์ต่อเอเชีย-แปซิฟิกของสหรัฐอเมริกาจะเปลี่ยนไปตามนโยบายของนายโดนัลด์ ทรัมป์ (Donald Trump) ประธานาธิบดีคนใหม่ที่มุ่งเน้นการสร้างความแข็งแกร่งของสหรัฐอเมริกาและอาจให้ความสำคัญต่อเอเชียน้อยลง แต่ปัจจุบันนโยบายที่แข็งแกร่งของจีน นโยบายเชิงรุกของญี่ปุ่นในสมัยอาเบะ และความต้องการยกระดับสถานะประเทศของอินเดีย ตลอดจนภัยคุกคามความมั่นคงที่ทั้งญี่ปุ่นและอินเดียเผชิญร่วมกันยังคงดำรงอยู่ ปัจจัยเหล่านี้จะส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศในระยะสั้นและระยะกลางจะยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่อง ในฐานะหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์อย่างครอบคลุม

References

- Arif, Sheikh Mohd. 2013. A history of Sino-Indian relations: From conflict to cooperation. *International Journal of Political Science and Development* 14(4): 129–137.
- Brewster, David. 2010. The India-Japan security relationship: An enduring security partnership? *Asian Security* 6(2): 95–120.
- Borah, Rupakjyoti. 2012. *Japan-India maritime cooperation in the Asia-Pacific region: Prospects and problems*. Gujarat: Pandit Deendayal Petroleum University.
- Chaiwat Khamchoo. 2006. *Nayobai khong prathet Yipun: Khwamtonueang lae khwamplianplaeng*. [Japan's foreign policy: Continuity and change]. Bangkok: Lake and Fountain Printing. (in Thai)
- Garg, Vinay. 2007. Indian navy tests mettle in the Malabar exercise. *India Strategic*, September. <http://www.indiastrategic.in/topstories46.htm> (Accessed on April 14, 2015)
- Ghosh, Madhuchanda. 2008. India and Japan's growing synergy: From a political to a strategic focus. *Asian Survey* 48(2): 282–302.
- Gokhale, Nitin A. 2014. Modi, Japan and diplomatic balancing. *The Diplomat*, September 3. <http://thediplomat.com/2014/09/modi-japan-and-diplomatic-balancing/> (Accessed on July 10, 2015)
- Hanns Seidel Stiftung (HSS). 2015. *U.S. President Barack Obama's visit to India*. http://www.hss.de/fileadmin/india/downloads/US_President_Barack_Obama_s_Visit_to_India.pdf. (Accessed on October 30, 2015)
- Jain, Purnendra. 2010. Japan-India Relations: Peaks and Troughs. *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs* 99(409): 403–412.
- , 2008. Westward ho! Japan eyes India strategically. *Japanese Studies* 28(1): 15–30.
- Jha, Saurav. 2014. Xi Jinping in India: A breakthrough in relations? *The Diplomat*, September 18. <http://thediplomat.com/2014/09/xi-jinping-in-india-a-breakthrough-in-relations/> (Accessed on October 20, 2015)
- Joshi, Sanjana. 2001. Prospects for security cooperation between India and Japan. *Strategic Analysis* 25(2): 185–196.

- Kesavan, K. V. 2010. *India and Japan: Changing dimensions of partnership in the post-Cold War period*. New Delhi: Observer Research Foundation.
- Khan, Shamshad A. 2011. *Indo–Japan strategic cooperation: Issues, expectations and challenges*. Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center.
- Kerr, Paul K., Michael F. Martin, and Bruce Vaughn. 2011. India: Domestic issues, strategic dynamics, and U.S. relations. *Congressional research service*. <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33529.pdf>. (Accessed on March 22, 2015)
- Lee, Lavina and John Lee. 2016. Japan–India cooperation and Abe’s democratic security diamond: Possibilities, limitations and the view from Southeast Asia. *Contemporary Southeast Asia* 38(2): 284–308.
- Madcalf, Rory. 2013. Shinzo Abe’s strategic diamond. *The Diplomat*, January 15. <http://thediplomat.com/2013/01/shinzo-abes-strategic-diamond/> (Accessed on December 4, 2015)
- Malone, David M. and Rohan Mukherjee. 2009. India–US relations: The shock of the new. *International Journal* 64(4): 1057–1074.
- Mathur, Arpita. 2012. *India–Japan relations: Drivers, trends and prospects*. Singapore: S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University.
- Mearsheimer, John J. 2013. Structural realism. In *International relations theories: Discipline and diversity*, eds. Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith, 77–93. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan (MOFA). 2016. *Japan–India relations*. <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/india/index.htm/>. (Accessed on July 25, 2016)
- Nagao, Satoru. 2016. The importance of Japan–India nuclear cooperation. *Japan Perspectives* 16: 28–33.
- . 2013. Japan–India military partnership: India is the new hope for Asia. *CLAWS Journal* (Winter): 57–78.
- Nakanishi, Hiroaki. 2015. Japan–India civil nuclear energy cooperation: Prospects and concerns. *Journal of Risk Research* 18(8): 1083–1098.

- Nandakumar, J., and A. Vinod Kumar. 2007. India–Japan relations: Are there prospects for civil nuclear cooperation? *Strategic Analysis* 31(6): 973–984.
- Panda, Rajaram. 2010. India and Japan: Exploring strategic potentials. *Journal of Defense Studies* 4(4): 89–107.
- , 2012. India–Japan defense partnership. *Indian Foreign Affairs Journal* 7(3): 311–320.
- Parameswaran, Prashanth. 2015. India, Japan and Australia: A trilateral in the making? *The Diplomat*. <http://thediplomat.com/2015/06/india-japan-and-australia-a-trilateral-in-the-making/>. (Accessed on June 30, 2015)
- Rath, Saroj Kumar. 2010. India–Japan: Partners against terrorism. *World Affairs* 14(1): 138–143.
- Sato, Takahiro. 2012. Economic relations between India and Japan. *Eurasian Geography and Economics* 53(4): 457–478.
- Walt, Stephen. 1987. *Theorigins of alliances*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Waltz, Kenneth N. 1979. *Theory of international politics*. Boston, MA: Addison-Wesley.
- Yoshimatsu, Hidetaka. 2012. Japan’s China policy in domestic power transition and alliance politics. *Asian Affairs: An American Review* 39(2): 106–126.

